

Magyarosi Sándor

AZ 1916. ÉVI ERDÉLYI HADJÁRAT

BEVEZETÉS

2016. augusztus 27-én volt száz éve annak, hogy a román csapatok a Kárpátokon átkelve támadást indítottak az akkori Magyarország részét képező Erdély elfoglalására, és ezáltal az addig semleges Románia is belépett az első világháborúba, mely akkor már két éve tombolt. A hadba lépés rövid távon meglehetősen súlyos következményekkel járt az országra nézve – a központi hatalmak csapatai kiszorították Erdélyből a román hadsereget, majd Románia nagy részét is sikerült elfoglalniuk –, hosszú távon azonban mégis szerencsés döntésnek bizonyult, hiszen az egykori Partium, Erdély és Bukovina megszerzéséhez vezetett. Az Erdélyben zajló küzdelemben, amelyet a történetírás általában a Románia elleni hadjárat részeként tárgyal, három állam – Németország, Ausztria-Magyarország és Románia – vett részt, a központi hatalmak itt bevetett hadereje pedig két hadseregbe tagolódott. Jelen dolgozat nagyrészt ezek egyikével, a 9. hadsereggel, illetve e hadsereg erdélyi tevékenységével foglalkozik.

A hadjárat történetéről a háború ideje alatt, illetve a két világháború közötti időszakban számos újságcikk és több könyv is született. A német kiadványok közül – amelyekről Szádeczky-Kardoss Lajos rosszallóan jegyzi meg, hogy gyakran olyan tetteket is saját csapataiknak tulajdonítanak, amelyek a magyarok vitézségét dicsérik¹ – a legismertebbek kétségtelenül Erich von Falkenhaynnak, a 9. hadsereg parancsnokának emlékiratai² számítanak; az események magyar szempontú feldolgozása Nagybacsoni Nagy Vilmos³ és a már említett Szádeczky-Kardoss

-
- 1 Szádeczky-Kardoss Lajos: *Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük 1916–17.* Budapest, é. n., Makkai Zoltán könyvkiadó vállalata, I. 8. http://mtdaportal.extra.hu/books/szadeczky_kardos_lajos_az_olahok_erdelybe_torese_es_kiveretesuk_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.) (A továbbiakban Szádeczky, é. n. I.)
 - 2 Erich v. Falkenhayn: *Campania Armatei 9-a împotriva Românilor și Rușilor 1916/17.* București, 1937.
 - 3 Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat.* Budapest, 1922, M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, I. 100. http://mtdaportal.extra.hu/books/nagy_vilmos_a_romania_elleni_hadjarat_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21., a továbbiakban Nagy, 1922, I.)

Lajos nevéhez fűződik; a román szakirodalomból Constantin Kirițescu monumentális munkáját kell megemlítenünk⁴. A centenáriumra való tekintettel több folyóirat, így például a *Székelyföld*⁵ vagy a román nyelvű *Historia*⁶ is szentelt egy-egy számot az 1916-os eseményeknek, végül pedig két amerikai történész, Glenn E. Torrey⁷ és Michael B. Barrett⁸ szintén megírta a hadjárat történetét. Az erdélyi hadműveletek bemutatására nagyrészt a fenti munkák alapján kerül sor.

A két amerikai szerzőt leszámítva az említett művek közül csak Kirițescu monográfiája tekinthető a szó szoros értelmében vett történetírói vállalkozásnak – Falkenhayn emlékiratot ír, Szádeczky könyve átmenet a haditudósítás és az oral history között, Nagy pedig katonai szakíróként tárgyalja a hadjárat eseményeit –, a nemzeti diskurzusra és ideológiára építő, a háborút hőstörténetként bemutató szemlélet azonban éppen Kirițescu esetében érhető tetten leginkább, bár a román szakirodalom közvetítésével bizonyos elemeivel Torrey és Barrett könyvében is találkozhatunk. Ebből adódóan a befejező rész az erdélyi hadjárat két olyan kérdését járja körül, amelyek tárgyalásakor a fenti látásmód hatása kisebb-nagyobb mértékben mindmáig érvényesül a román történetírásban. E kérdések egyike a szembenálló felek erőviszonyaira, a másik az ún. brassói halálrajvonal esetének tárgyalására vonatkozik.

Amint láttuk, az erdélyi hadjárat történetéről sokan és sokféleképpen írtak, joggal merül fel tehát a kérdés, mi értelme van újra – ráadásul ilyen kis terjedelemben – foglalkozni vele. Azon túlmenően, hogy az említett munkák egy része időközben egyszerűen meghaladottá vált, más részük pedig szinte kizárólag a hadjárat bizonyos aspektusaira koncentrál, e rövid összefoglaló létjogosultságát leginkább az adja, hogy magyar, román és angol elemzésekre támaszkodva az elhanyagolt és a jól ismert eseményeket egyaránt új fényben kívánja láttatni az olvasóval.

4 Constantin Kirițescu: *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*. București, 1989, Editura Științifică și Enciclopedică.

5 *Székelyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus.

6 *Historia (Special)*, An V, Nr. 15, Iunie 2016.

7 Glenn E. Torrey: *The Romanian Battlefield in World War I*. Lawrence, 2011, University Press of Kansas.

8 Michael B. Barrett: *Prelude to Blitzkrieg. The 1916 Austro-German Campaign in Romania*. Bloomington and Indianapolis, 2013, Indiana University Press.

I. AZ EDÉLYI HADJÁRAT

Előzmények

Amikor Románia 1916 augusztusában hosszas hezitálás után belépett a háborúba az antant oldalán, a központi hatalmak hadseregeinek meglehetősen súlyos megpróbáltatásokkal kellett szembenézniük: a Somme-nál hatalmas angol és francia erők igyekeztek döntést kicsikarni, Verdun körül szintén kiújultak a harcok, a keleti front még nem heverte ki a Bruszilov-offenzíva következményeit, a Balkánon a Sarrail francia tábornok⁹ csapatai álltak szemben a bolgárokkal és az őket támogató németekkel, és mivel a hatodik isonzói csata során az ellenségnek sikerült elfoglalnia Görz (Goricia) városát, az olasz fronton sem volt túl biztató a helyzet.¹⁰

Az antant, illetve Románia képviselői a hadba lépés feltételeit augusztus 17-én aláírt ún. bukaresti szerződésben rögzítették, amely a Partiumot, Erdélyt, Bukovinát és Kelet-Magyarország jelentős részét is Romániának ígérte. A román fél az ezt megelőző tárgyalások során azt szerette volna elérni, hogy saját offenzívájával egyidőben az antant csapatai minden fronton intézzenek támadást a központi hatalmak vonalai ellen, így akadályozva meg, hogy azok jelentősebb erőket csoportosíthassanak át Erdély védelmére, és ez a legtöbb esetben – még ha nem is feltétlenül román kérésre – be is következett. Emellett az antant arra is ígéretet tett, hogy a bolgár hadsereget, amely délről jelentett fenyegetést Romániára nézve, Maurice Sarrail francia tábornok 14 hadosztálynyi angol, francia, és szerb alakulatokból álló hadereje fogja semlegesíteni egy Szaloniki irányából indított támadással.¹¹ A tárgyalások azonban annak ellenére is majdnem öt hétig húzódtak, hogy a románok már július 4-én jelezték, készen állnak a szövetség megkötésére,¹² így az Erdély elleni támadás végül túl későn, meglehetősen kedvezőtlen körülmények között indult meg: a Bruszilov-offenzíva nagyrészt már kifulladt, Sarrail csapatainak támadása végül

9 Maurice Sarrail francia tábornok, 1915 szeptemberétől a Szalonikibe küldött francia expedíciós hadsereg parancsnoka.

10 Erwin Rommel: *Infantry Attacks*, Brattleboro, 2015, Echo Point Books and Media, 82.

11 Torrey, i. m. 10–11.; Holger H. Herwig: *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914–1918*, London – New Delhi – New York – Sidney, 2014, Bloomsbury, 212.

12 Torrey, i. m. 10.

nem befolyásolta az erdélyi eseményeket,¹³ a francia hadvezetés pedig Oroszország több olyan együttműködési javaslatát is elutasította, amelyek célja a keleti fronton harcoló német és osztrák–magyar csapatok lekötése lett volna.¹⁴ Egy hat vagy legalább négy héttel korábban végrehajtott támadás – állítja Rudolf Kiszling osztrák hadtörténész – meglehetősen kellemetlen helyzetbe hozhatta volna a központi hatalmakat;¹⁵ ezzel szemben az augusztusi beavatkozás rövid távon Románia jelentős részének elfoglalásához vezetett.

A román támadás menetét – akárcsak a német haderőét a nyugati hadszíntéren a háború kezdeti időszakában – pontos tervek szabályozták; ezek értelmében az Erdély elleni hadműveletben a 4. (másként északi), a 2. és az 1. hadseregeknek kellett részt venniük, míg a 3. hadsereg, mely az ország déli részére került, a bolgár erők feltartóztatását kapta feladatul. Az ellenségeskedések kirobbanásától számított harmincnyolcadik napon a 4. és a 2. hadsereg erőinek Nagyvárad, Debrecen és Békéscsaba magasságában kellett volna állniuk, mialatt az 1. hadsereg – lehetőleg a Szalonikiból indított antant erőkkel együttműködve – a Bánságot foglalja el.¹⁶ A román hadvezetés ellenállással egyáltalán nem számolt: a hadjárat ütemtervét a napi menetidők figyelembe vételével állították össze.¹⁷

A román hadbalépésről folytatott tárgyalások nem maradtak titokban az osztrák–magyar fél előtt sem: a magyar miniszterelnök, Tisza István már július elején felhívta az uralkodó figyelmét a helyzet komolyságára, Conrad von Hötzendorf, a Monarchia hadseregének vezérkari főnöke pedig, miután a hírszerzés egyik jelentése a hadba lépés dátumaként augusztus 14-et jelölte meg, egy Románia ellen indítandó meglepetészerű támadás előkészítésére tett javaslatot. E támadásnak abban az esetben kellett volna bekövetkeznie, ha az antant és a román fél között megállapodás jön létre.¹⁸ A probléma nem csupán a Monarchia, hanem

13 Torrey, i. m. 10–11.; Herwig, i. m. 212. Bár számos, a romániai hadjárattal foglalkozó munka azt állítja, Sarraill semmiféle támadást nem indított a román hadsereg tehermentesítésére, az offenzívára sor került, mi több, a francia tábornok csapatainak Monastirt is sikerült elfoglalniuk. Ezzel kapcsolatban lásd Nagy, 1922, I. 100.

14 Hajdu Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*, Budapest, 2014, Osiris Kiadó, 224.

15 Idézi Herwig, i. m. 211.

16 Andrei Pogăciaș: „1916 România intră în război. Campania eșuată din Transilvania”. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, Iunie 2016, 44.

17 Torrey, i. m. 23.

18 Uo. 30.

a központi hatalmak szintjén is megvitatásra került (július végén még közös haditervet is kidolgoztak egy esetleges támadás elhárítására), azonban a német vezérkar főnöke, Erich von Falkenhayn nem számolt komolyan azzal, hogy a románok valóban támadni fognak. Részben ennek tulajdonítható, hogy amikor a támadás mégis bekövetkezett, Erdélyben nem volt számottevő katonaság, és a határok megerősítésére sem került sor.¹⁹

Érdekes módon a régió védelmére vonatkozó tervek bizonyos fokig épp ezekre a hiányosságokra épültek. Anton Goldbach osztrák–magyar tábornok már 1915-ben arra a következtetésre jutott, hogy egy esetleges román támadást a határok közvetlen közelében megállítani nem lehet, ezért javasolta, hogy az Erdélyben állomásozó haderő halogató harcokat folytatva vonuljon vissza a Maros vonaláig, és mindössze addig próbálja fenntartani az ellenséget, míg a különféle egyéb hadszínterekről átirányított alakulatok megérkeznek a térségbe. Hogy a csapatok átcsoportosításához időt nyerjenek, és hogy a halogató harcokkal megbízott erők dolgát is megkönnyítsék, a központi hatalmak vezetői abban állapodtak meg, hogy egy német és török egységekkel megerősített bolgár hadsereggel Románia déli határai ellen intéznek támadást; e hadseregnek a továbbiakban a Dunán átkelve az ország belseje felé kellett volna előretörnie.²⁰ Bármennyire váratlanul is érte tehát a központi hatalmak hadvezetését a román hadba lépés, tulajdonképpen eleve számoltak azzal, hogy Erdélyben az osztrák–magyar haderőnek területet kell átengednie az ellenfélnek. A kérdés csupán az volt, hogy egy esetleges támadás esetén lesz-e akár a Monarchiának, akár Németországnak nélkülözhető hadereje, amit Erdélybe irányíthat, illetve hogy a térségben levő csapatok képesek lesznek-e mindaddig fenntartani az ellenséget, míg a segítség megérkezik.

Az ellenfelek: a román hadsereg

A világháborúba belépő román haderőről a szakirodalomnak köszönhetően meglehetősen gazdag ismeretekkel rendelkezünk. A hadsereg létszáma – írja Florin Șperlea román történész – mintegy 833 601 főre rúgott, a mozgósított állomány 80 százalékát pedig a gyalogság tette ki, azonban az e fegyvernemhez tartozóknak csupán felét sikerült

19 Hajdú–Pollman, i. m. 225–226.

20 Torrey, i. m. 33–34.

puskával ellátni. A katonák fő fegyvere az 1893-as típusú, 6.5 mm-es Mannlicher volt – a legénység kétharmada ilyet kapott –, több mint 70 000 embert pedig a korábbi készletekből megmaradt Henry-Martini puskákkal szereltek fel. Meglehetősen alacsony volt az egyes alakulatokra jutó géppuskák száma: ezekből a tényleges ezredek egyenként 4-6, a tartalékos ezredek legfennebb 4 darabbal rendelkeztek, bizonyos csapattesteknek pedig egyetlen géppuskájuk sem volt. A kézigránát használatára – annak ellenére, hogy ebből a hadsereg a hadjárat megindulását követően jelentősebb mennyiséghez jutott – egyszerűen ki sem képezték a gyalogságot.²¹

Hasonlóan kritikus volt a tüzérség helyzete is: a rendelkezésükre álló 1400 tábori lövegből csak körülbelül 750 számított korszerűnek, ráadásul egy-egy román egység egy azonos erejű ellenséges alakulat tábori tüzérségének mindössze 50, nehéztüzérségének pedig csak 30 százalékával rendelkezett.²² A katonák vélekedése szerint e tüzérség is ritkán, pontatlanul és többnyire rövid ideig tüzelt, és tovább rontotta a fegyvernem megítélését, hogy a gyalogságot gyakran fenyegették azzal, hogy saját ágyúik nyitnak tüzet rájuk, ha elhagyják állásaikat.²³

Mivel Románia vasúthálózata meglehetősen fejletlen volt, és mert az Erdélybe behatoló erők parancsnokai abból a feltételezésből indultak ki, hogy a visszavonuló osztrák–magyar alakulatok minden vasúti hidat felrobbantottak, a román ellátó szolgálatnak a különféle állapotú utakat igénybe véve kellett a támadásban részt vevő alakulatok utánpótlását megoldania. A hadsereg állományában levő 150 teherautó ehhez fájdalmasan kevésnek bizonyult, mint ahogyan az a körülbelül 1500 személyautó sem sokat változtatott a helyzeten, amelyeket még a hadjárat előtt sajátítottak ki katonai célokra. Az utánpótlás szállítás lebonyolításához végül mintegy 50 000, ugyancsak lefoglalt parasztszekeret állítottak hadrendbe. Mivel ezekhez a sorállományból hajtót nem biztosítottak, civilek – feltehetően a szekerek korábbi tulajdonosai – hajtották őket.²⁴

A hadseregbeli állapotok híven tükrözték a román társadalomban uralkodó viszonyokat: a csapatok nagy része írástudatlan földművesek-

21 Florin Șperlea: Armata română în preajma Primului Război Mondial. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, Iunie 2016, 30.; Torrey, i. m. 18.

22 Torrey, i. m. 18.

23 Șperlea, i. m. 31.

24 Uo. 33.

ből állt, akiket azonban a szegénység és nélkülözésekkel teli életformájuk különösen alkalmassá tett a modern háborúval járó nehézségek elviselésére. Ezzel szemben a tisztikar tagjai többnyire a középosztályból és a felsőbb osztályokból kerültek ki, és értelemszerűen lenézték a társadalom alsóbb rétegeiből származó közkatonákat. Tisztekből – az altisztekhez hasonlóan – nagy hiány mutatkozott, a meglévők kiképzése pedig meglehetősen alacsony színvonalú volt: nem csupán a modern harceljárásokat nem ismerték, de esetenként a legalapvetőbb vezetési készségeket is nélkülözték: gyakoriak voltak a parancsok nem megfelelő végrehajtása ürügyén indított fegyelmi eljárások, a kivégzések, és a katonák testi fenyítése is bevett szokásnak számított. Emellett számos tiszt egyszerűen nem vállalta a harcokkal járó kockázatot; ehelyett valamilyen ürüggyel a frontvonal mögött maradtak, ahonnan semmiféle kapcsolatot nem tudtak fenntartani a csapatokkal, amelyeket vezetniük kellett volna.²⁵

Tovább rontott a helyzeten, hogy a vezérkar elévült harcászati elvek alapján kívánta megvívni az erdélyi háborút. Némi egyszerűsítéssel úgy gondolták, a tüzéség dolga mindössze annyi lesz, hogy utat nyisson a gyalogság számára, akiknek a haza zászlaja alatt végrehajtott hősie rohama meghozza majd a kívánt győzelmet. Az efféle tévhitek árát természetesen a katonák fizették meg, akiknek a valóságos rohamok során kellett az ellenség tüzével szembenézniük. Emiatt a román beavatkozás kezdeti időszakában egy-egy támadás során az áldozatok száma olyan magas volt, hogy az már az ellenségnek is feltűnt; állítólag egy foglyul ejtett német katona a következőket mondta egy francia tisztnek: „Szóljatok a románoknak, hogy néha fedezhetnék is magukat.”²⁶ A vezetés hozzá nem értése az áldozatok magas száma mellett egyéb következményekkel is járt: a katonákon egyre inkább eluralkodott az ellenség – főként a németek – tűzerejétől való már-már babonás rettegés.

Az ellenfelek: a központi hatalmak erdélyi hadereje

Ahhoz, hogy a központi hatalmak haderejéről beszélhessünk, először azt kell megnéznünk, hogyan változott e haderő létszáma és összetétele az erdélyi hadjárat időtartama alatt. Nagy Vilmos magát a hadjáratot

²⁵ Uo. 29–30.

²⁶ Şperlea, i. m. 31.

két különálló időszakra osztja: ezek közül az első 1916. augusztus 28-tól szeptember 25-ig tartott, és az 1. osztrák–magyar hadsereg védekező harcait, a 9. német hadsereg megalakulását, valamint azt a néhány napot foglalta magába, mialatt a 9. hadsereg a támadás megindításához szükséges csoportosítást befejezte. A második időszak tulajdonképpen a német offenzíva megindulásával vette kezdetét.²⁷ Az első időszakban, közvetlenül a román támadás megindulását követően mindössze az 1916. augusztus 17-én megalakult 1. osztrák–magyar hadsereg állt szemben a román erőekkel. Ennek kötelékébe 5 seregtest (itt: hadosztály vagy dandár) és 3 petrozsényi bányászászlóalj tartozott (ezekhez a későbbiekben további 5 osztrák–magyar seregtest érkezett).²⁸ Gottfried Barna szerint e csapatok egyik felét – az említett bányászászlóaljak mellett – nagyrészt hadtáp-alakulatok és a csendőrség egységei alkották, másik felét pedig olyan seregtestek tették ki, amelyek a Bruszilov-offenzívát követően pihenésre, illetve feltöltésre érkeztek Erdélybe.²⁹ Ezek közé tartozott például a 82. közös gyalogezred, amelynek létszáma a keleti fronton folyó harcok során 1916 júniusára 511 főre apadt (teljes feltöltöttség esetén egy ezrednek 4500 főt kellett volna számlálnia). A csapattest június 11-én ugyan kapott 702 főnyi pótlást, de egységei augusztus 12-ig, míg végül Erdélybe szállították őket, feltehetően újabb veszteségeket szenvedtek. Az alacsony létszám mellett további problémát jelentett, hogy a katonák kimerültek az elhúzódó harcok alatt.³⁰

Az Erdélybe vezényelt hadosztályok alegységei – így a 82-esek is – megérkezésüket követően megtették ugyan az előkészületeket a bevonulandó menetszázadok legénységének kiképzésére és a különféle tanfolyamok felállítására, azonban a hirtelen bekövetkezett támadás miatt végül olyan hadtáp- és népfelkelő zászlóaljakkal töltötték fel őket, amelyek legénységének egy része arcvonalszolgálatra alkalmatlan emberekből állt. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a 61. és 51. honvédhadosztály tüzérsége időszakosan a keleti fronton maradt, így

27 Nagy, 1922, I. 76.

28 Szijj Jolán (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*, Budapest, 2000, Petit Real Könyvkiadó, 259.

29 Gottfried Barna: A Maros-védőállástól a Magyarosig. In *Székelyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 107.

30 Nagy József: A cs. és kir. 82. „székely” gyalogezred az 1916. évi Bruszilov-offenzíva idején. In *Székelyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 12–13. (A továbbiakban Nagy, 2016.)

az erdélyi harcok kitörésekor még nem állhatott az említett seregtetek rendelkezésére.³¹

A román támadás megindulása után a központi hatalmak a nyugati, a keleti és az olasz hadszínterekről újabb erőket irányítottak a veszélyeztetett régióba. Szeptember folyamán naponta körülbelül 22, katonákat, felszerelést és egyéb hadianyagot szállító szerelvény futott be a kijelölt erdélyi állomásokra. Az átcsoportosítás intenzitását és hatékonyságát jól érzékelteti, hogy a német szállítási szakemberek egy hónap leforgása alatt megközelítőleg annyi szerelvényt – körülbelül 1500 vonatról van szó – indítottak Magyarország irányába, mint Monarchia-beli kollégáik a keleti front felé 1914-ben, az osztrák–magyar hadsereg Oroszország elleni felvonulása során.³²

A beérkező osztrák–magyar hadosztályok általában 12, a német hadosztályok pedig mindössze 9 zászlóaljából álltak, és alakulataik többnyire csak a kivonulás esetére előírt létszámok – az ún. kell álladék – kétharmadát érték el; ez zászlóaljanként körülbelül 600 puskányi erőt jelentett (ezzel szemben egy román hadosztály 20 teljes feltöltöttségű zászlóaljat számlált). A géppuskák, illetve a különféle lövegek számát illetően nagyrészt csak 1914-es adatokra támaszkodhatunk: ezek alapján egy német ezred 12, egy osztrák–magyar ezred 8 géppuskával rendelkezett (a román ezredek 4-6 géppuskájával szemben); a tüzérséget tekintve a német hadosztályok 72, az osztrák–magyar seregtetek pedig körülbelül 42 löveget tudtak felvonultatni.³³ Számos különféle alakulat mellett Erdélybe került a német hadsereg egyik legkiválóbb seregtete, a különösen erős csapatszellemmel bíró bajor alpesi hadosztály, az Alpenkorps is, amely korábban az olaszok, a szerbek és a franciák ellen harcolt. Falkenhayn utólag úgy vélekedett, tevékenységük jelentős mértékben befolyásolta az erdélyi hadjárat menetét, amely nélkülük valószínűleg egészen másképp alakult volna.³⁴

31 Nagy, 1922, I. 93–94.

32 Herwig, i. m. 211.

33 A német hadseregre vonatkozóan lásd: David Stone: *The Kaiser's Army*. London – New Delhi – New York – Sidney, 2015, Bloomsbury, 150.; osztrák–magyar hadsereg: Pilch Jenő: *Ausztria és Magyarország hadserege*. Budapest, 1915, Lampel, 58. Jelen szöveg hivatkozásai Pilch művének internetes változatára vonatkoznak: http://mtdportal.extra.hu/books/pilch_jeno_ausztria_es_magyarorszag_hadse-rege.pdf
(Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)

34 Falkenhayn, i. m. 23–24.

Bár a központi hatalmak erdélyi hadereje létszámát tekintve alatta maradt a román haderőnek, bizonyos szempontból mégis előnyben volt vele szemben: a német és az osztrák–magyar hadsereg 1916-ban már kétévnyi háborús tapasztalattal rendelkezett. Ahhoz, hogy ennek jelentőségéről fogalmat alkothassunk, érdemes röviden áttekintenünk mindazokat a változásokat, amelyek a hadviselés módjában 1914-től a román támadás kezdetéig bekövetkeztek. Christopher Tuck szerint a különféle hadseregek alkalmazkodása az újfajta háborúhoz leginkább a harcászat átalakulásának, a különféle új fegyverek bevezetésének, illetve a tüzérség egyre differenciáltabb alkalmazásának területén mutatkozott meg. A veszteségek csökkentése érdekében a gyalogságot mind ritkábban alkalmazták zárt alakzatokban a támadások során, és egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a fegyverzetre is: a csapatokat kézigránáttokkal látták el, 1915-re megjelentek a lángszórók, és 1916 áprilisában – a hadviselés történetében először – harci gázt is bevetettek. A változások természetesen a tüzérséget is érintették: a háború kezdeti időszakához képest jelentősen felértékelődött a nehéz tüzérség szerepe, emellett pedig komoly erőfeszítések történtek a közvetett tüzelés eredményességének növelésére; magyarán a különféle lövegek egyre inkább alkalmassá váltak arra, hogy nem látható célpontokat támadjanak. A jelzőeszközök és a pontos tüztervek használata ugyancsak hozzájárult a gyalogság és a tüzérség eredményesebb együttműködéséhez.³⁵ (A fegyvernem növekvő fontosságát jól mutatja, hogy miután Falkenhayn megérkezett Szeben környékére, és szemrevételezte a város körüli német és osztrák–magyar alakulatokat, azonnal parancsot adott a szétszórtan telepített ütegek átcsoportosítására.) A kérdést némiképp leegyszerűsítve tehát kijelenthető, hogy a német – és kisebb mértékben az osztrák–magyar – alakulatok harcértéke nem csupán az általuk birtokolt fegyverzet miatt, hanem annak köszönhetően is magasabb volt a román csapatokénál, ahogyan e fegyverzetet használni tudták a harcok során. Mindehhez még hozzájárult a központi hatalmak tisztjeinek és katonáinak harctéri tapasztalata is – ők nemcsak a gyakorlótérrel, hanem a csatamezőről ismerték a háborút. A román hadseregnek őket kellett volna legyőznie.

³⁵ Christopher Tuck: *Understanding Land Warfare*. London and New York, 2014, Routledge, 66.

Az erdélyi hadjárattal foglalkozva óhatatlanul felmerül a kérdés: vajon a román hadvezetés számolt-e mindezzel az offenzíva terveinek kidolgozása során? Bár jelen írásban erre kimerítően válaszolni nincs lehetőség, joggal feltételezhető, hogy nem: erre utal, hogy a román felvonulási tervben megjelölt időpontokat csak ellenállás nélkül előnyomuló hadsereg tudta volna tartani. És a már emlegetett párhuzamra visszatérve: akárcsak a németek esetében a nyugati fronton, Erdélyben sem alakult semmi a támadók tervei szerint, akik feltehetően megszállásra készültek, ehelyett azonban belesodrótak a háborúba.

A román offenzíva

1916. augusztus 27-én, este 9 óra körül a 4., a 2. és az 1. román hadseregek alakulatai a Kárpátok tizenkét átjáróján átkelve megkezdtek előretörésüket Erdély belseje felé. A 4. hadsereg az Úz-völgyén, illetve a Gyimesi-, a Békási- és a Tölgyesi-szoroson át a Gyergyói- és a Csíki-medencébe, a 2. hadsereg Háromszékre és a Barcaságra nyomult be, az 1. hadsereg egységei pedig a Vöröstoronyi- és a Szurdok-szoroson, illetve a Vulkán-hágón át Nagyszeben és Hátszeg irányába törtek előre.³⁶ A támadó haderő létszámát román történészek körülbelül 420 000 főre becsülik; Andrei Pogăciaș szerint Románia mintegy 240 zászlóaljnyi gyalogságot, 12 000 főnyi lovasságot és 840 löveget vont össze a hadművelethez, néhány kijelölt vasúti csomópont közelében pedig további 10 zászlóalj állt készenlétben, hogy szükség esetén Erdélybe szállítsák őket.³⁷

Augusztus 27-én este a betörést magát ennél jóval kisebb erő – 116 zászlóalj, 79 üteg és 48 századnyi lovasság – hajtotta végre. Ezzel szemben az 1. osztrák-magyar hadsereg, amelynek a bukovinai határtól a Dunáig terjedő, mintegy 4-500 kilométernyi hosszúságú határszakaszt kellett védelmeznie, mindössze 32 zászlóaljat számlált.³⁸ A különböző hadszínterekről Erdélybe szállított csapatok eleinte ugyancsak az említett 1. hadsereg alárendeltségébe kerültek. A parancsnokság a rendelkezésére álló erőket a későbbiekben két csoportra osztotta: szeptember 7-én a Morgen altábornagy vezette északnyugati csoport alárendeltségébe 30 zászlóalj, 11 lovasszászad és 17 üteg tartozott, míg a délnyugati csoport, amelynek Staabs altábornagy volt a parancsnoka,

36 Gottfried, i. m. 106.

37 Pogăciaș, i. m. 42.

38 Ez megközelítőleg 25–30 000 puskát jelentett.

30 zászlóaljjal, 5 1/4 lovasszázaddal és 18 üteggel rendelkezett. Ehhez járult még 8 zászlóalj, 2 lovasszázad és 12 üteg, amely a hadseregtartalékot alkotta.³⁹ A német és az osztrák–magyar csapatok felvonulásának befejezése után ez a következőképpen módosult: az Erdélyben összevont teljes haderő 9 gyaloghadosztályból, 3 népfelkelő gyalogdandárból, 2 lovashadosztályból és 1 népfelkelő lovasdandárból állt. „Ennek ereje összesen – írja Nagy Vilmos – körülbelül 128 zászlóaljat, 22 hadosztály-kötelékben levő lovasszázadot és 117 üteget tett ki, melyhez még hozzászámítandó az 1. cs. és kir. és a 3. német lovashadosztálynál összesen 7 lovasezred [kb. 42 század] és megfelelő tüzérség. A felsorolt erőkön kívül a 2. cs. és kir. hegyidandár és a 10. hegyidandár beérkezése az olasz arcvonalról szeptember végére, illetve október elejére volt várható.”⁴⁰

Annak ellenére, hogy az Erdélyben állomásozó osztrák–magyar alakulatok erejéből mindössze az ellenség előrenyomulásának lassítására futotta, a román csapatok meglehetősen óvatosan haladtak: amint a Hajdú-Pollman szerzőpáros írja, szeptember közepén a 4. hadsereg mindössze 40-60 kilométerre volt a Kárpátoktól, míg a 2. hadsereg Fogarastól északkeletre, az 1. hadsereg pedig Nagyszebentől délre állt.⁴¹ Az utóbbi város elfoglalására – szinte érthetetlen módon – nem került sor. Nagy Vilmos szerint erre az óvatosságra – a támadók átlagban napi 3 kilométert tettek meg – részben az osztrák–magyar 1. hadsereg tevékenysége adott okot, amelynek egységei ugyan kénytelenek voltak folyamatosan hátrálni a román alakulatok elől, ezt azonban csak ott és csak olyan mértékben tették, amennyire ez okvetlenül szükséges volt.⁴² Ugyancsak hozzájárult a román vezetés elbizonytalanodásához, hogy szeptember első napjaiban déli határaik mentén hirtelen új ellenféllel kellett szembenéznük.

A déli front

A központi hatalmak – amint arról korábban megállapodtak – nem csak Erdélyben kívánták felvenni a harcot Romániával. Ezt jelentős mértékben elősegítette, hogy a bolgárok már augusztus 15-én, az erdélyi offenzívát megelőzően támadást indítottak a Sarrail vezette

39 Nagy, 1922, I. 83.

40 Nagy, 1922, I. 83.

41 Hajdú-Pollman, i. m. 226.

42 Nagy, 1922, I. 94–95.

haderő ellen, amelynek az Erdély elleni hadművelet esetén épp a bolgár hadsereget kellett volna semlegesítenie. A francia tábornok csapatainak augusztus 28-án ugyan sikerült megállítaniuk a támadást, ám a bolgár hadsereg így is elérte célját: egyrészt az általuk megszállt front lerövidülése következtében újabb, korábban lekötött bolgár erők szabadultak fel, másrészt Sarrail a harcok során kénytelen volt bevetni tartalékai nagy részét, így igen valószínűtlenné vált, hogy a román front tehermentesítése érdekében Szaloniki irányából jelentősebb hadműveletre vállalkozhasson. Végül szeptember 1-én Bulgária magának Romániának is hadat üzent.

A tárgyalt időszakban a 3. román hadsereg zöme – körülbelül 72 000 fő – a dobrudzsai határ mentén helyezkedett el. Turtucaiat (Tutrakánt), Silistrat és Bazargicot egy-egy zászlóalj tartotta megszállva, míg a románok támogatására küldött orosz segédcsoportok – két gyalog- és egy lovashadosztály, körülbelül 42 000 fő – Medgidiatól délre, Cobadin felé nyomultak előre. Ez utóbbiak a Bazargicnál állomásozó román erőkkel közösen alkották az orosz parancsnokság alatt álló keleti hadtestet, míg a turtucaiai és silistrai csapatok közvetlenül a román 3. hadsereg alárendeltségében maradtak. A román–orosz erők összesen 83 gyalogzászlóalj, 40 mozgatható üteg és 34 lovasszáhad fölött rendelkeztek.⁴³

A bolgár hadsereg első csapása a Turtucaianál kiépített erődrendszer ellen irányult. A mintegy 28 km-nyi hosszú, félkör alakú erődrendszer a Dunára támaszkodott; első vonalát 15 erőd, a másodikat az ezek mögött 100-300 méternyire kiépített, drótkadályokkal megerősített állások alkották. Az erődök védelmét a román 17. hadosztály katonái – 511 tiszts és 25 086 főnyi legénység – látták el.⁴⁴ Az ellenfél hadereje a 4. bolgár hadosztályból (17 zászlóalj), az 1. hadosztály 1. dandárából (8 zászlóalj), továbbá egy német vezetés alatt álló, 5 zászlóaljnyi vegyes különítményből állt, és összesen 30 zászlóaljat, illetve 5 lovasszádot számlált; ezek támogatásáról 132 különféle löveg gondoskodott.⁴⁵

A 4. bolgár hadosztály már szeptember 2-án, a támadás kezdetén a váróhöz szorította vissza a román arcvonal déli szakaszának harcoló-

43 Kirițescu, i. m. 315.

44 Manuel Stănescu: „Turtucaia, trezirea la realitate.” In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, Iunie 2016, 49–50.

45 Nagy, 1922, I. 96.; Stănescu ettől valamelyest eltérő módon adja meg a bolgár csapatok létszámát.

őrseit, de a tüzérségi előkészítés hatására olyan román csapatok is a Duna irányába kezdtek hátrálni, amelyek ellen tulajdonképpen nem indult támadás. Ezeket ugyan visszairányították az arcvonalba, egy részük azonban nem korábbi állásait, hanem az azok mögött kiépített második állásrendszert szállta meg, miáltal lehetővé vált, hogy az ellenséges csapatok behatoljanak Turtucaia és Silistra közé, mintegy felszámolva ezzel a két hídfő közötti összeköttetést. A román hadvezetés különféle szállítóeszközök felhasználásával körülbelül 17 zászlóaljnyi erősítést küldött a hídfő védelmére, azonban mindez semmiféle hatást nem gyakorolt a harcok kimenetelére. A végső támadásra, amely leginkább a 6–9 erődök környékére összpontosult, szeptember 5-én került sor. A támadás hatására az említett szakaszon védelemben levő 79. román gyalogezred katonái között pánik tört ki, csak a második állásrendszer magasságában sikerült megállítani a visszaözlőket. A parancsnokság az összeszedett emberekkel még egy ellentámadást is megkísérelt, ez azonban végül hiábavalónak bizonyult. A harcok során a csapattest állományának mintegy háromnegyede elesett; sokukat hátulról, menekülés közben érte a halálos lövés.

Estére a 15 erődből mindössze 2 volt a román erők birtokába, akik a védművekkel együtt szinte teljes tüzérségüket is elveszítették. Helyzetüket tovább rontotta, hogy a befutó erősítések minden elképzelés nélkül, szinte taláломra kerültek bevetésre, aminek következtében többségük azonnal fogságba esett, amint a hídfő területére ért. Végül a Dunának szorított román csapatok (a turtucaiai erődrendszer ugyanis olyan hídfőt képezett, amely mögött semmiféle híd nem vezetett át az említett folyamon) egy nappal később, szeptember 6-án adták meg magukat. A bevetett 39 000 katonából csupán 3500-an menekültek meg; mintegy 28 500 főt a bolgárok fogtak el, további 7000 pedig elesett vagy megsebesült.⁴⁶

A turtucaiai győzelem után a központi hatalmak csapatai Mackensen vezetése alatt a Duna mentén folytatták előretörésüket a Fekete-tenger irányába. A román és orosz erőknek végül csak azt követően sikerült megállítaniuk őket, hogy szeptember 14-én a már korábban elkészült, műszakilag is jól berendezett Rasova–Cocargea–Cobadin–Topraisar–Tuzla vonalra vonultak vissza (a vonal Tuzla felé eső része Constanțătól mindössze 18 kilométernyire húzódott).

46 Stănescu, i. m. 54.

Szeptember második felében ezen a frontvonalon jelentősebb összecsapásokra már nem került sor, román részről megkezdődött azonban az ún. flământai hadművelet előkészítése, amely során Averescu tábornok tervei szerint a dobrudzsai hadsereg támadásának mindaddig le kellett volna kötnie a bolgár–német haderőt, míg a 3. hadsereg átkel a Dunán, és a harcban álló ellenséges csapatok hátába kerül. Glenn E. Torrey szerint az előkészületek részeként az erdélyi hadműveletet időszakosan leállították – az 1., 2. és 4. hadseregnek az elért vonalon védelemre kellett berendezkednie –, a déli hadseregcsoportot pedig további négy hadosztállyal erősítették meg, amelyekből hármat az erdélyi hadszíntérről vontak ki. A támadás indításának előestéjén a Mackensen erőinek lekötésével megbízott dobrudzsai hadsereg 128, a Dunánál összevont 3. román hadsereg 58 zászlóaljból állt.⁴⁷

A román csapatok szeptember 30-án késő este kezdték meg az átkelést, és október 1-ére az átjuttatott két hadosztálynak sikerült egy 4-6 kilométernyi szélességű és ugyanolyan mélységű hídfőt kialakítania a túlsó parton. A központi hatalmak nem rendelkeztek jelentősebb szárazföldi erőkkel a térségben, a bevetett repülőgépek pedig képtelenek voltak megakadályozni a folyamatosan átvezető hadihíd elkészülését, azonban az október 2-ra virradó éjszakán kitörő vihar több ponton is átszakította az ideiglenes építményt. A hidat ugyan sikerült kijavítani, viszont a vihar következtében a Duna vízszintje jelentősen megemelkedett, emellett pedig a nap folyamán a térségbe érkezett az osztrák–magyar flottilla több egysége is, amelyek tűz alá vették a partváltással küszködő román csapatokat. Torrey szerint az általuk okozott veszteségek és a keletkezett károk egyaránt jelentéktelenek voltak, ráadásul előbb a Bodrog, majd a Körös monitor kapott találatot a parton felállított tüzérséggel folytatott párbaj során, a román parancsnokok azonban mégis úgy érezték, hogy a hadihajók a repülőgépekkel együttműködve hatékonyan vágthatják el az átszállított csapatok visszavonulásának útját, kiszolgáltatva őket az ellenség kényének-kedvének.⁴⁸ A 3. hadsereg vezetősége – Nagy Vilmos szerint a nagyszebeni vereség hatására – végül leállította az átkelést, és több seregtestet visszairányított az erdélyi hadszíntérré.⁴⁹ Október 3-án, mindössze egy nappal később a flottilla egységei sodoraknák és két ráusztatott uszály

47 Torrey, i. m. 78–83.

48 Torrey, i. m. 87.

49 Nagy, 1922, I. 102.

segítségével a hadihidat is lerombolták, teljesen véget vetve ezzel a flámándai hadműveletnek. A harcok színhelye Erdélybe tevődött át.

Az erdélyi ellentámadás

Amint arról a korábbiakban szó esett, a román offenzíva megindulását követően a német és az osztrák-magyar hadvezetés különféle alakulatokat irányított Erdélybe az olasz, orosz és nyugati hadszínterekről. Ezek eleinte az augusztus 17-én létrehozott 1. hadsereg alárendeltségébe kerültek, azonban szeptember 18-án az említett hadsereg délnyugati, ún. Staabs-csoportjából megalakult a német 9. hadsereg, amelynek élére a frissen felmentett német vezérkari főnököt, Erich von Falkenhaynt nevezték ki.⁵⁰ A későbbiek során hadműveletileg az osztrák-magyar 1. hadsereget is a német 9. hadseregnek rendelték alá.⁵¹

Falkenhayn szeptember 15-én indult el Berlinből Erdély felé. Saját bevallása szerint ekkor még teljesen tájékozatlan volt a rá váró feladatot illetően, az utazás idejét azonban arra használta fel, hogy kíséretével az előtte álló lehetőségeket alaposan megvitassa.⁵² Mivel egyéb megbeszélései során egyértelművé vált, hogy sem Németország, sem Ausztria-Magyarország nem lesz képes más hadszínterekről olyan létszámban csapatokat Erdélybe irányítani, hogy a mintegy 4-500 km szélességű arcvonalon a román előnyomulást pusztán védelemmel megállíthassák, egyetlen lehetőségként az kínálkozott számára, ha egyenként, még azelőtt mér vereséget az ellenséges oszlopokra, hogy azok a határhegységekből kibontakozva egymással egyesülhetnének. A leendő hadműveletek pontos irányát a három román hadsereg helyzetéből adódóan meglehetősen egyszerű volt eldönteni: anélkül, hogy az osztrák-magyar és német erők két tűz közé kerüljenek, csupán

50 A 9. hadsereg megalakulásának dátumaként a szakirodalom szeptember 18-át adja meg, Falkenhayn munkájának román fordításában azonban a december 6-i dátum olvasható. Az eltérés a román naptárhasználatnak tudható be, ugyanis Románia csak 1919-ben tért át a Gergely-naptárra, aminek következtében a régi naptár szerinti április 1-jét április 14-évé nyilvánították. Glenn E. Torrey, illetve az ő közvetítésével több román történész a román fordításban szereplő dátumot veszi át, holott az ebben szereplő egyéb dátumok sem egyeznek a nyugati szakirodalom által megadott dátumokkal. (Lásd Torrey, i. m. 91., Pogăciaș, i. m. 45.).

51 Hajdú-Pollman, i. m. 225–226.

52 A román fordítás – a már kifejtett okból kifolyólag – szeptember 2-át adja meg a Berlinből való távozás időpontjaként.

az ellenség nyugati szárnya – a román 1. hadsereg – ellen lehetett támadást indítani.

Az említett román hadsereg négy csoportból állt. Ezek közül az első – tulajdonképpen a 20. hadosztály – a Duna partját szállta meg, és feladata a bolgár oldal ellenőrzésére, illetve az esetleges átkelési kísérletek megakadályozására korlátozódott. A második – az Olt csoport, amelyet a 13. és a 23. hadosztály alkotott – a Vöröstoronyiszoroson át Nagyszebenig nyomult előre, a várost magát azonban nem foglalta el. A harmadik, ún. Zsil csoportnak a Vulkán-hágón és a Szurdok-szoroson átkelve előbb Petrozsényt, majd Hátszeget és Dévát kellett volna birtokba vennie, támadásuk azonban Petrozsény elfoglalását követően, a várostól mintegy 15 kilométerre északra elakadt. Végül a Cserna csoportnak az azonos nevű folyó völgyét és Orsovát kellett megszállnia.⁵³ A román 1. hadsereg, amelyet keleti szomszédjától a Fogarasi-havasok tömbje választott el, nem pusztán a másik két román haderőtől volt elszigetelve; saját csapatai sem álltak kapcsolatban egymással.⁵⁴

A lehetőségeket mérlegelve Falkenhayn arra a következtetésre jutott, hogy elsőként a Zsil csoport alakulatait kell megtámadni, még mielőtt a 9. hadsereg utánpótlása szempontjából oly fontos Arad–Kolozsvár vasútvonalat sikerülne elérniük. Ez a hadművelet a német tábornok indulásakor tulajdonképpen már folyamatban volt: az osztrák–magyar 1. hadsereg a Zsil csoporttal szemben álló 144. dandárral, illetve a megerősítésére rendelt erőkkel – a 187. hadosztály zömével és az Alpenkorps 3 zászlóaljával – még szeptember 14-én támadást intézett a román csapatok ellen, és 19-ére a határ menti állásokig szorította vissza azokat. A harcokban részt vevő német és osztrák–magyar erőket Sunkel tábornok, a 187. hadosztály parancsnoka irányította.⁵⁵ Ahhoz azonban, hogy e szakaszon az előnyomulást folytatni lehessen, hetekig tartó előkészületekre – többek között a Hátszeg–Petrozsény műút és vasút kijavítására – lett volna szükség, ezért az a döntés született, hogy itt egyelőre leállítják a hadműveleteket, és a megalakulóban levő 9. hadsereg minden erejével a Nagyszeben előtt álló román csoport ellen fordul.

53 Pogăciaș, i. m. 44.

54 Kirițescu, i. m. 236.

55 Nagy, 1922, I. 92., Kirițescu, i. m. 239–241.

A tulajdonképpeni ellentámadás tervének kidolgozásakor Falkenhayn számos tényezőt vett figyelembe. Sunkel tábornok, akivel még a Zsil csoport ellen folytatott harcok idején találkozott, többek között arra hívta fel a figyelmét, hogy a román katona ugyan egyénileg nem harcol rosszul, a csapatok viszont a hátulról vagy oldalirányból jövő ellenséges nyomást, illetve az intenzív tüzérségi tüzet csak rövid ideig bírják elviselni.⁵⁶ E hiányosságokat, amelyek okait Sunkel a román vezetés alkalmatlanságában vélte felfedezni, csak úgy lehetett volna kihasználni, ha a Szeben környéki hegyeken keresztül sikerül a román csapatok hátába kerülni, azonban a helyiek és az osztrák–magyar katonák egyaránt azt állították, hogy az adott hegyi terep – a szorosokat és a hágókat leszámítva – hadműveletek folytatására teljességgel alkalmatlan. Ezzel szemben az Alpenkorps felderítői szeptember 19-én azt jelentették Falkenhaynnak, hogy csapataik a hegyeken átkelve is képesek lesznek megközelíteni a Vöröstoronyi-szorost. Nagy Vilmos szerint ez érlelte meg a 9. hadsereg újonnan kinevezett parancsnokában az elhatározást, hogy hegyi csapataival megpróbálja elvágni a románok menekülési útvonalát, a rendelkezésére álló haderő zömével pedig a szebeni havasok északi lejtője és a Nagyszeben közötti területen kísérelje meg az ellenség megsemmisítését. A támadást azonban még azelőtt kellett megindítani, mielőtt a nagyszebeni román csoport a fogarasival egyesül, illetve a 2. román hadsereg a 4-ikkel egy magasságba ér, lehetővé téve az általános román offenzíva kibontakozását.⁵⁷

Mialatt a későbbi 9. hadsereg alakulatai megérkeztek rendeltetési helyükre, illetve a nagyszebeni támadás terve megszületett, az osztrák–magyar 1. hadsereg katonáinak egy körülbelül 180 km-nyi szakaszon a román 4. hadsereg 60-80 zászlóaljával és a 2. hadsereg részeivel, egészen pontosan a 6. hadosztály csapataival kellett szembenéznüik. Az említett szakaszon az osztrák–magyar hadvezetés eleinte csupán a 61. honvéd- és 71. közös gyaloghadosztály, illetve az 1. népfelkelő lovasdandár fölött rendelkezett; ezekhez csatlakozott szeptember 11-12-én a 39. honvéd- és a 72. közös hadosztály. Mivel a nagyszebeni csoport tulajdonképpen tétlenül állt, az ellenség nyomása teljes erejével az említett alakulatokra nehezedett, amelyek harcolva hátráltak a

⁵⁶ Falkenhayn, i. m. 27.

⁵⁷ Nagy, 1922, I. 111–112.

Maros és a Küküllő vonala felé. Az 1. hadsereg vezetésének nemcsak azt kellett szem előtt tartania, hogy csapatainak visszavonulása a 9. hadsereg támadását is megghiúsíthatja, hanem északi szárnyát is csak oly mértékben vehette vissza, hogy a Galícián és Bukovinán át húzódó keleti fronton harcoló osztrák–magyar 7. hadsereg déli szárnyát, amely a Kárpátokra támaszkodott, ne veszélyeztesse.⁵⁸

A szebeni csatát megelőző időszakban az osztrák–magyar 1. hadsereg szemben álló mindkét román hadsereg elindította a maga támadását: a 2. hadsereg alakulatai a szeptember 14-ről 15-re virradó éjszakán, Fogarastól nyugatra három oszlopban keltek át az Olton, szeptember 16-án pedig a 4. hadsereg is megindult az osztrák–magyar erők északkeleti csoportja ellen.⁵⁹ E támadások következtében a 71. hadosztály Szászkeresztúr, a 19. dandár pedig Székelyudvarhely irányába vonult vissza; az utóbbi várost a román csapatoknak szeptember 18-ra sikerült elfoglalniuk. Szeptember 26-át, a szebeni csata kezdetét megelőzően azonban elcsitultak a harcok, amelyek során csak az 1. hadsereg balszárnyán elhelyezkedő csapatok kényszerültek a Maros mentén előkészített állásokba visszavonulni; a többi alakulat általában az említett állások előtt tartotta magát. Az 1. hadsereg tehát teljesítette küldetését: mindaddig feltartotta az ellenséges csapatokat, míg az ellentámadáshoz szükséges erőt sikerült Erdélyben összevonni.⁶⁰

A nagyszebeni csata

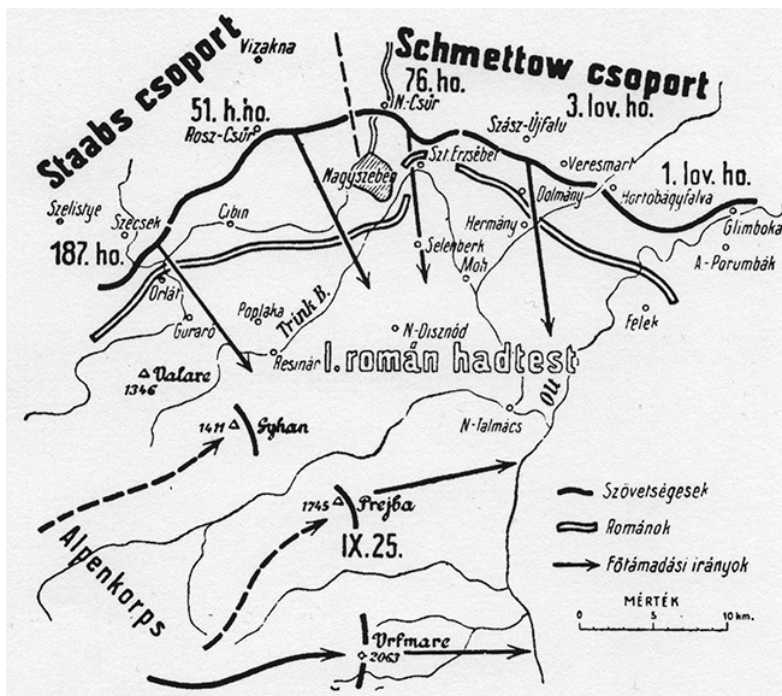
Amint láttuk, Falkenhayn az Alpenkorps szeptember 19-i jelentései alapján döntötte el, hogyan kívánja felvenni a harcot a román Olt csoport alakulataival. Elképzelései szerint, melyeket egy nappal később Schmettow altábornaggyal, a nagyszebeni csoport parancsnokával, és Krafft von Dellmensingen tábornokkal, az Alpenkorps parancsnokával is megosztott, nyugaton az Alpenkorps egységeiből álló megkerülő csoportnak a Szebeni-havasokon átkelve, a román hadsereg mögött kellett a Vöröstoronyi-szoros közelébe jutniuk, míg keleten Schmettow lovas hadtestére az a feladat hárult, hogy az Olttól délre eső terepszakaszt lezárja Fogaras felé, egyaránt megakadályozva, hogy a 2. román hadsereg egységei beavatkozhasanak a küzdelembe, illetve hogy az 1.

58 Uo. 119–121.

59 A Nagy által megadott dátum (Lásd Nagy, 1922, I. 92.). Kirițescu szerint a 4. román hadsereg támadása már 15-én kezdetét vette. (Vö. Kirițescu, i. m. 256.).

60 Nagy, 1922, I. 93–95.

román hadsereg csapatai a Fogarasi-havasok irányába vonulhassanak vissza. A 187. gyaloghadosztályból, az 51. honvédhadosztályból és a 76. tartalékhadosztályból álló Staabs csoportnak – a tulajdonképpeni főerőnek – Nagyszebenből nyugatra, északnyugatra és északkeletre kellett elhelyezkednie. A tervek szerint a támadás során e három seregtestnek Nagyszeben két oldalán a szoros északi bejárata irányába kellett előretörnie.⁶¹



1. ábra. A nagyszebeni támadás terve

(Forrás: Nagybaczoni Nagy Vilmos: „A nagyszebeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából”. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 258.)

Az osztrák–magyar főerőknek a román I. hadtesttel (az ún. Olt csoporttal) kellett megütközniük, amelynek két seregteste, a 23. és a 13. román hadosztály az Olt folyótól nyugatra, illetve keletre foglalt állást. A román parancsnokság, amely a frontvonal mögött 15 km-nyire

61 Uo. 121., valamint Szádeczky, é. n. I. 141–142.

levő Nagytalmácsra települt, az említett csapatok mellett még egy hat századból álló lovasdandár fölött is rendelkezett.⁶² A csoport alakulatait a Vöröstoronyi-szorostól mintegy 20-25 kilométer, a Zsil csoporttól megközelítőleg 60 kilométer, a 2. román hadseregtől pedig körülbelül 50 kilométer választotta el.

A szemben álló felek létszámát illetően meglehetősen ellentmondásos adatokkal rendelkezünk. A román szakirodalomban eléggé elterjedt az a megállapítás, hogy az osztrák–magyar és német erők jelentős fölényben voltak a román csapatokkal szemben. Ezt a román történészek egyrészt az Olt csoport és a 9. hadsereg fegyverzeti különbségeivel indokolják – eszerint a románok mindössze 19 üteggel és 34 géppuskával rendelkeztek ellenfeleik 59 ütegevel és 172 géppuskájával szemben –, másrészt a két fél rendelkezésére álló seregtestek számával támasztják alá – míg a román parancsnokság két gyaloghadosztály és egy lovasdandár fölött rendelkezett, az osztrák–magyar és német erők 3 gyaloghadosztályt, két lovas hadosztályt és egy hegyi hadosztályt tudtak felvonultatni, amelyekhez a későbbiekben egy további gyaloghadosztály is csatlakozott.⁶³ Ezzel szemben Falkenhayn a román hadjáratról szóló munkájában némileg más képet fest a helyzetről: az ő becslései szerint a románok 40 zászlóaljának létszáma körülbelül 40 000 fő körül mozgott, az általa vezetett hadsereg viszont legfeljebb 32 zászlóaljnyi német és osztrák–magyar katonát – kb. 20 000 főt – számlált.⁶⁴ Mivel a tárgyalt hadjáratról szóló munkájának román fordítói az 1937-es kiadás egyik lábjegyzetében a német tábornok által közölt adatokat meglehetősen pontosnak ítélik, és csupán a fegyverzeti különbségekre hívják fel a figyelmet, joggal feltételezhető, hogy a román erők jelentős számbeli fölényben voltak ellenfeleikkel szemben.⁶⁵

Bár a német és osztrák–magyar csapatok már szeptember 22-én este, mindössze három nappal a megbeszélést követően megkapták a támadáshoz szükséges csoportosítás felvételére vonatkozó utasításokat, a nagyszebeni medencében az első támadást mégsem a Falkenhayn vezette erők, hanem a román csapatok indították a szeptember 21-éről 22-re virradó éjszakán.⁶⁶ A harcok egész napon át folytak, a románok-

62 Kirițescu, i. m. 261.

63 A román csapatok fegyverzetéről és esélyeiről lásd Pogăciaș, i. m. 46.

64 Falkenhayn, i. m. 28.

65 Lásd Falkenhayn, i. m. 24.

66 Nagy, 1922, I. 121.

nak azonban nem sikerült döntő eredményt elérniük: mindössze a Schmettow-hadtest néhány alakulatának kellett állásait visszakanyarítania. Mivel a hadsereg balszárnyán harcoló 1. lovashadosztályt végül nem sikerült teljesen visszaszorítani az Olt mellől, a fogarasi út – amely a 2. és az 1. román hadseregek közötti kapcsolat szempontjából létfontosságú lett volna – továbbra is a 9. hadsereg ellenőrzése alatt maradt. Annak érdekében, hogy Schmettow körülbelül 65 kilométer széles arcvonalon széthúzott, 7 lovasezredből álló ereje mögött megfelelő tartalékot képezhessen, Falkenhayn megkísérelte elérni, hogy az 1. hadsereg alárendeltségében levő 89. német gyaloghadosztályt a 9. hadsereg rendelkezésére bocsássák, kérését azonban ekkor még elutasították.⁶⁷

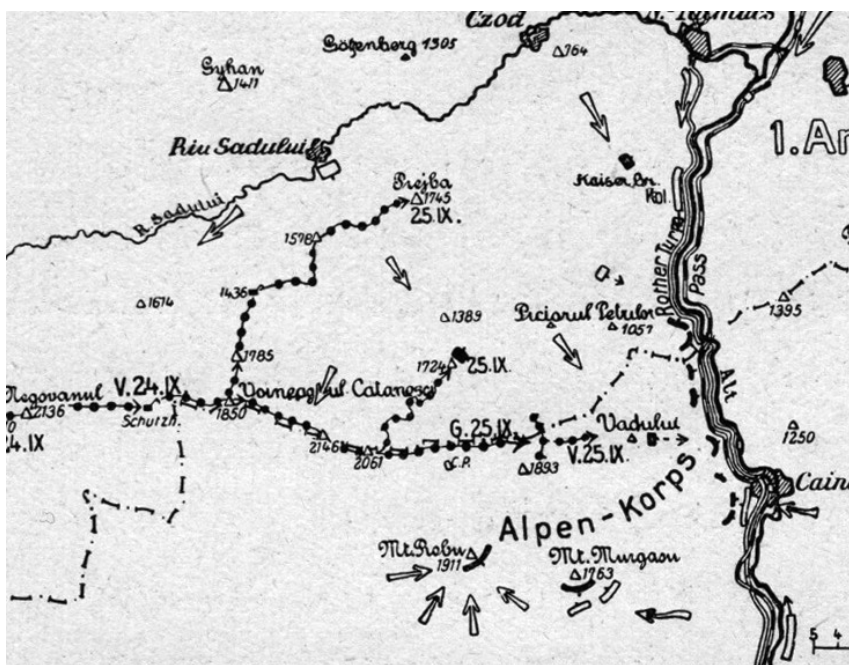
Ugyancsak 22-én kezdte meg előnyomulását a Szebeni havasokon keresztül az Alpenkorps azon 6 zászlóalja és 5 ütege is, amelyeknek a hegyekből leereszkedve a román erők mögött kellett elzárniuk a Vöröstoronyi-szorost. Míg egyik csoport a szoros északi bejárata irányába haladva igyekezett a 23. román hadosztály hátába kerülni, a másik dél felé indult; az utóbbi alakulatai szeptember 24-ére, több 2000 méternél magasabb hegy megmászása után elérték a Negovanul-csúcsot, ahol a zöm a parancsnok, Tutschek vezérőrnagy vezetésével a Preajba (1748 m) és a Vârful Mare (2073 m) vonalában fejlődött fel a szoros felé való előnyomuláshoz, a biztosító osztagok pedig a határon átkelve a Robu, Murgasu és Vadu nevű hegyeken foglaltak állást, hogy a dél felől várható ellenséges támadásokat felfogják (ez utóbbiak közül a Vadura irányított osztagnak a szoroson átvezető út és vasút vonaláig kellett előretörnie). Mivel a román I. hadtest parancsnoksága sem a felderítésről, sem pedig a szárnyak biztosításáról nem gondoskodott megfelelőképpen, mindössze azt követően szerzett tudomást a német hegyi csapatok jelenlétéről, hogy az Alpenkorps kötelékébe tartozó bajor alakulatok 25-én elérték a Negovanul közelében található menedékházat, arról azonban, hogy mekkora erőnek sikerült a román seregtestek hátába kerülnie, még ekkor sem rendelkeztek semmiféle információval.⁶⁸

Míg a német és osztrák–magyar erők a Szebeni-medencében és a Vöröstoronyi-szorosban csatára készülöttek, a román csapatok szep-

67 Uo. 116–118.

68 Uo. 123., Kirițescu, 265.

tember 23-án támadást indítottak a hátszegi csoport ellen, amelyet sikerült olyannyira visszazorítaniuk, hogy 25-én Petrozsény is újra elesett. Az ellenséges előretörés – amennyiben a 144. dandárnak nem sikerül kitartania – elsősorban a Maros völgyét fenyegette, de mivel a Zsil csoportnak ahhoz, hogy a nagyszebeni harcokba beavatkozzon, megközelítőleg 7-8 napra lett volna szüksége, Falkenhayn végül úgy döntött, nem von el jelentősebb erőt a Nagyszebeni-medencéből, és mindössze egyetlen zászlóaljjal erősítette meg a Hátszegnél harcoló alakulatokat.



2. ábra. Az Alpenkorps a Vöröstoronyi-szorosban (részlet)
(Forrás: Albert Reich: Durch Siebenbürgen und Rumänien.
München, é. n. – 1917 –, Lucas Verlag, 20.)

A nagyszebeni csoport támadása – bár már 25-én este kezdetét vette – tulajdonképpen csak 26-án, rövid tüzérségi előkészítést követően bontakozott ki. Az első nap folyamán nagyrészt csak az arcvonal jobb szárnyán támadó 187. hadosztály, illetve az 51. hadosztály jobb szárnya

vett részt a harcokban; a német egységek estére elfoglalták Guraró és Poplaka községeket. Az 51. honvédhadosztály többi részének csak Poplaka elestét követően, a 187. hadosztállyal összhangban kellett volna megkezdenie az előrenyomulást a Nagyszebentől délkeletre húzódó sík területen, erre azonban aznap már nem került sor, és nem bocsátkozott harcba a Nagyszebentől keletre támadó 76. tartalékhadosztály sem, amelynek meglehetősen nehéz terepen kellett előretörnie.

A főerőkkel összhangban Schmettow lovasai és az Alpenkorps egységei is megkezdték előnyomulásukat. Az előbbieket az Olton átkelve tűzérési tűzzel megállították a Fogaras irányából érkező román lovasság előretörését, és rövid harcot követően a nagyszebeni román csoport Felsőporumbáknál álló lovasságát is visszavonulásra készítették. Az utóbbiak – az Alpenkorps katonái – három ponton, Boițanál, Luncinál és Câineni-nél elérték a Vöröstoronyi-szorost: a 10. vadászászlóalj csapatai Vöröstoronyinál, az 1. bajor testőr gyalogászlóalj katonái pedig Râul Vaduluinál és Câineni-nél hatoltak a völgybe, amelynek egy megközelítőleg három kilométernyi szakaszát el is foglalták, majd ezt követően felrobbantották a vasútvonalat, megszállták a câineni-i vasútállomást, és több déli irányból indított ellentámadást is visszavertek. A német hegyi csapatok többi része egyelőre az Olt nyugati partján emelkedő magaslatokon maradt.

Az Alpenkorps 26-i harcait a román, illetve a német és magyar szakirodalom teljesen eltérő módon ismerteti. Kirițescu ugyan futólag megemlíti, hogy a román 48. gyalogezred, amely az Olt csoport tartalékát alkotta, a szoros felé indult, hogy azt az ellenséges erőktől megtisztítsa, de részletesebben csak a dél felől indított román ellentámadásokkal foglalkozik, különösen kiemelve, hogy ezek előzményeként egy vezérkari tiszt kezdeményezésére tizenhárom idős román paraszt, egy csendőr- és egy hidász őrmester mintegy három órán át tartotta fel az időnként felbukkanó német járőröket.⁶⁹ Falkenhayn és Nagy Vilmos a meglehetősen heves câineni-i harcok említése mellett bővebben is kitér a 48. gyalogezreddel kapcsolatos történésekre: amint Nagy írja, a román csapattest a délelőtt folyamán teljesen gyanútlanul vonult be a szorosba, ahol hirtelen a németek puska-, géppuska- és ágyútüzebe került. A román katonák között a váratlan

69 Kirițescu, i. m. 268.

rajtaütés hatására pánik tört ki: mindenki menekülni próbált, de végül csak egy kisebb csoportnak sikerült észak felé kijutnia a szorosból. A többiek a németek tüzének estek áldozatul vagy az Olt megáradt vizébe fulladtak.⁷⁰



3. ábra. Az Alpenkorps bajor katonái a Vöröstoronyi-szorosban
(Forrás: „Der Krieg 1914/17”. In Wort und Bild, 121. heft, 955.)

Szeptember 27-én a német és az osztrák–magyar főerők támadásával újra kiújultak a harcok a mintegy 80 kilométer hosszúságú arcvonalon. A 187. hadosztálynak, amelyet az Alpenkorps Hátszeg térségéből átirányított egységeivel (kb. két zászlóalj) erősítettek meg, sikerült elfoglalnia az Oncești-tetőt (1774 m), mire a román 23. hadosztály kiűrtette korábbi állásait és visszavonult; a németek végül Resinárt is bevették. Az 51. honvédhadosztály szintén kivette állásaikból az ellenséges csapatokat, előretörése azonban egy ellentámadás következtében, melyet a románok a seregtest Nagyszeben és Sellenberk közé érkező balszárnya ellen indítottak, némileg lelassult. Az ellentámadás

70 Nagy, 1922, I. 131.; Falkenhayn, i. m. 52.

végül a tüzérség és a gyalogság tüzeiben összeomlott, az elhárítása által okozott időveszteség azonban a két szomszédos hadosztály előretörésében is késedelmet idézett elő. Estére, írja Nagy Vilmos, a 187. hadosztály Kisdisznódnál, az 51. honvédhadosztály a Nagydisznód előtti magaslatokon és Sellenberk déli szegélyén állott, a 76. tartalék-hadosztály pedig Sellenberk–Hermány vonaláig jutott előre.⁷¹ A nap kezdetén elfoglalt állásaihoz képest az Olt csoport két seregteste mintegy 10-15 km-nyit hátrált, az általuk elfoglalt hídfő pedig körülbelül 25 km-nyi szélességűre és 9 km mélységűre szűkült, de csapataik továbbra is határozottan tartották magukat a szoros előterében hatalmas félkört formázó arcvonalon.

Fokozatosan mutatkozni kezdtek azonban a válság jelei is; a nap folyamán vívott harcok során a 76. tartalék-hadosztállyal szemben álló 13. román hadosztály több alakulata is elhagyta az állásait, a rendezetlen visszavonulást a szakirodalom szerint részben az ellenség tüzetől való félelem, részben pedig az idézte elő, hogy délutánra egy német csoportnak sikerült a román seregtest hátába kerülnie.⁷² A német katonákat az a Friedrich Paulus vezette, aki leginkább második világháborús szereplésének köszönhetően, a sztálingrádi német hadsereg parancsnokaként tett szert nemzetközi ismertségre.⁷³ Estére a román hadtest hátsó soraiban újra pánik tört ki, amelyet feltehetően a szoros elzárásának híre vagy az északi bejárat irányába előretörő hegyi csapatok felbukkanása idézett elő. A keletkezett zűrzavart a német megfigyelők is észlelték, ennek ellenére azonban a román csapatok ellenállása az éjszaka folyamán sem lankadt.⁷⁴

A 27-i nap a Schmettow-hadtest számára is mozgalmasnak bizonyult: a Fogaras és Nagyszeben közötti irányt lezáró alakulatok térségében az ellenséges lovasság egy meglehetősen erős csoportja tűnt fel, amely a reggeli köd leple alatt az Olt völgyében Felsőárpás felé nyomult előre, majd eltűnt a település körüli erdőkben. Feltartóztatásukra a hadtest utolsó tartalékát, a mindössze három gyenge századdal rendelkező 18. német huszárezredet vetették be, amelyet egy tábori tarackos üteg támogatott. Összecsapásra végül nem került sor, de a nap eseményei alapján a német hadvezetés egyre valószínűbbnek tartotta, hogy a 2.

71 Nagy, 1922, I. 132

72 Pogácsas, i. m. 46.

73 Torrey, i. m. 96.

74 Falkenhayn, i. m. 54.

román hadsereg meg fogja kísérelni a nagyszzebeni csoport felmentését.⁷⁵

Ezekkel az eseményekkel egyidőben a Schmettow-hadtest Vöröstoronyi-szoros felé támadó részei lezárták az Olt és a hegyek közé eső terepszakaszt, és bár több ellentámadást is visszavertek, a szoros bejáratához nem tudtak közelebb jutni. Mindössze a balszárny egyik százada bizonyult eredményesebbnek: megszállták a La Cetate (846 m) nevű magaslatot, ahonnan géppuskáikkal tűz alatt tarthatták a Şurulon (2281 m) át vezető gyalogösvényt, és a románok minden erőfeszítése ellenére is kintartottak újonnan elfoglalt állásaikban. Nem sikerült azonban lezárni a Fogarasi-havasoknak az Olt felé eső lejtőjén egy körülbelül 19 km széles szakaszt, amelyen keresztül a Nagyszzebeni-medencében harcoló román csapatok továbbra is kibújhattak a bekerítésből.⁷⁶



4. ábra. Az Alpenkorps katonái a Vaduluinál, ellenséges támadásra várva
(Forrás: Albert Reich: *Durch Siebenbürgen und Rumänien.*
München, é. n. -1917 -, Lucas Verlag, 26.)

75 Falkenhayn, i. m. 54.

76 Nagy, 1922, I. 133.

A nap folyamán talán az Alpenkorps azon alakulatai szembesültek a legnagyobb kihívással, amelyek a Vöröstoronyi-szoros lezárását kapták feladatul. Ekkorra kezdtek befutni ugyanis azok a szerelvények, amelyek a Duna mellől átvezényelt román 20. hadosztály alakulatait szállították a szoros Románia felőli részéhez. A délről indított ellenséges támadásokat a szorostól nyugatra elhelyezkedő Robu (1911 m) és Murgasu (1763 m) magaslatoknál az Alpenkorps katonái visszaverték, Căineni-nél és Râul Vadului-nál azonban a román csapatok végül súlyos veszteségeik ellenére is sikerrel jártak; a bajor zászlóalj emberei kénytelenek voltak nyugat felé, a szorost környező hegyek lejtőire visszahúzódní a túlerő elől. A románok mindezek ellenére sem lehettek túlságosan elégedettek a nap mérlegével; a németek újonnan elfoglalt állásaikból továbbra is képesek voltak jól-rosszul tűz alatt tartani a völgyet és a rajta átvezető műutat.

A nagyszebeni román csoport a 20. zászlóalj támadásával egyidőben észak felől is kísérletet tett a szoros megtisztítására, itt azonban csapataik előbb a Vöröstoronyra előretolt 10. vadászzászlóalj katonáiba ütköztek, a későbbiekben pedig, amint délnyugat felé, a hegyeken keresztül próbáltak áttörni Románia irányába, a bajorokkal kerültek szembe. A harcok a Preajba alatti menedékháznál s az Oncești-en voltak a leghevesebbek: amint Szádeczky írja, még „sötét este is pattogtak a gépfegyverek és fénylettek a srapnelek a magas bérceken. Az Olt keleti oldalán is [...] tűzcsóvák villantak fel.”⁷⁷ Miután ezen a szakaszon minden erőfeszítésük kudarcot vallott, a román csapatok végül a visszavonulás mellett döntöttek, újra csatlakozva a Nagyszebeni-menedécében védekező főerőkhöz.

A helyzet 27-én este a következő volt: az Olt hadtest ellenállását a német és osztrák–magyar erők minden erőfeszítése ellenére sem sikerült megtörni, és azt is nehéz lett volna megjósolni, hogy az Alpenkorps megkerülő egységei, amelyek nemcsak a főerőktől, de gyakran egymástól is elszigetelve harcoltak, meddig tudnak még ellenállni a déli irányból támadó román csapatoknak. További aggodalomra adott okot, hogy a román 2. hadsereg bármikor beavatkozhatott a Nagyszebennél folyó küzdelembe.

77 Szádeczky, é. n. I. 150.



5. ábra. Az Alpenkorps katonáit támogató osztrák–magyar hegytűzterek
(Forrás: Albert Reich: *Durch Siebenbürgen und Rumänien.*
München, é. n. – 1917 –, Lucas Verlag, 27.)

Az elért eredmények dacára tehát Falkenhayn sem volt teljesen nyugodt, azonban a nap eseményei sokkal nagyobb hatást gyakoroltak a román vezetésre: az Olt csoport parancsnokát, Ioan Popovici tábornokot teljesen hatalmába kerítette a közelgő katasztrófa előérzete.

A tábornok egyre inkább elvesztette a fejét, és mindenkiben kémét vagy árulót látott, olyannyira, hogy az 1. hadsereg parancsnokának a teljes civil lakosság lemészárlására tett javaslatot. Amint Kiriltescu írja, egyetlen reménye az volt, a 2. hadsereg még időben beavatkozik a küzdelembe, hogy megfordíthassa a csata menetét, azonban számolva azzal, hogy ez esetleg mégsem következik be, az alárendeltségébe tartozó egységek vonatait a szoros bejáratához irányította. E parancs végrehajtásával az Olt csoport erői tulajdonképpen megkezdték a visszavonulásra való felkészülést.⁷⁸

Popovici reménykedése, illetve Falkenhayn aggodalma a 2. román hadsereg beavatkozását illetően nem volt teljesen alaptalan. Szeptember 26-án, azaz tulajdonképpen a nagyszebeni támadás kibontakozásával egyidőben nemcsak az említett hadsereg, hanem a 4. román hadsereg is megindította támadását az 1. osztrák–magyar hadsereg

⁷⁸ Kiriltescu, i. m. 270.

alakulatai ellen, és 27-én estére a román csapatok a 16. honvéd hegyidandárt Dédáig, a görgényi csoportot pedig Görgényüvegcsűríg szorították vissza. Míg a 4. román hadsereg csapatai az 1. hadsereget igyekeztek lekötni, a 2. román hadsereg támadása főként az 1. és a 9. hadsereg csatlakozási pontja, illetve a két hadsereg érintkező szárnyai ellen irányult. A román 4. hadosztály Fogarastól kiindulva két oszlopban, az Olttól délre, illetve északra kezdte meg előnyomulását Nagyszében felé; a 2. hadsereg zöme ezalatt az Olttól északra indított támadást, amelyet az 1. hadsereg déli szárnyán álló 71. gyaloghadosztály és az 1. lovashadosztály nem tudott feltartóztatni, s emiatt a 9. hadsereg bal szárnyán levő alakulatok is kénytelenek voltak engedni az ellenség nyomásának. A 71. hadosztály azonban Falkenhayn kérésére végül mégsem folytatta visszavonulását a Küküllő mögé, hanem újra állást foglalt, a 89. hadosztály erőltetett menetben beérkező egységeinek pedig sikerült lezárniuk azt a mintegy 20 kilométernyi részt, ami korábban az 1. és a 9. hadsereg között keletkezett.⁷⁹

Szeptember 28-án reggel azonban, amikor a Nagyszébeni-medencében újra fellángoltak a harcok, a román 4. hadosztály még éppen csak megindult Fogaras irányából, a 89. német hadosztályt pedig ugyancsak aznap irányították át Segesvárról a 9. hadsereghez. A Vöröstoronyi-szoros előterében a támadást ezúttal is Falkenhayn főereje kezdte: a 187. hadosztály a szebeni hegyek aljában, az 51. honvéd hadosztály a szebeni főúton, a 76. tartalék hadosztály pedig a fogarasi műút mentén tört előre. A gyalogságot repülőgépek is támogatták, amelyek főként a román vonalak mögötti célpontokra dobtak bombákat. A különféle ellenséges egységeket sok helyen csak közelharc árán lehetett visszaszorítani, de végül az osztrák–magyar és német csapatoknak egy utolsó erőfeszítéssel sikerült megtörniük a románok ellenállását, és a délutáni órákban a Schmettow lovasságával szemben álló erők is visszavonulásra kényszerültek. Estére a szoros feletti falvak – Vesztény, Fenyőfalva, Felek és Talmács – Falkenhayn csapatainak birtokában voltak, a német és osztrák–magyar katonák pedig Nagytalmácstól délre elérték a szoros bejáratát. Amint Nagy Vilmos írja, az út mentén elhagyott kocsik és lövegroncok, illetve a szerteszét heverő emberi és állati hullák egyaránt a teljes vereség képét mutatták. Ennek ellenére a győztesek meglehetősen kevés foglyot ejtettek: az ellenséges haderő zöme egész

79 Nagy, 1922, I. 138–139.; Torrey, i. m. 98.

egyszerűen eltűnt a Nagyszebeni-medencéből. A foglyok csekély száma miatt Falkenhayn egyenesen attól tartott, a hegyekbe húzódott román csapatok csak erősítésre várnak, hogy ellentámadást indíthassanak a német és osztrák–magyar alakulatok ellen.⁸⁰

A német főparancsnok aggodalma – bár ő erről még nem tudhatott – teljesen alaptalan volt: 28-án este az Olt csoport parancsnoka kiadta az utasítást az általános visszavonulásra. Míg a román haderő tüzerése és a vonatoszlopai a továbbra is lezárt szoroson át indultak Románia felé; a gyalogságnak a parancs szerint a hegyeken átkelve kellett elhagynia Magyarország területét. A 23. és a 13. hadosztályok számára Boițát, illetve Porcești-et jelölték meg kiindulási pontként, és utasították őket, hogy csak 29-én reggel kezdjék meg a visszavonulást, a szoros két oldalán futó gyalogösvényeket használva az átkeléshez. Amint Kirițescu írja, a szoroson átvonuló tömegben az embereken és a visszafelé hajtott marhacsordákon kívül mintegy 2000 jármű zsúfolódott össze; ezek nagy részét a rekvirált, illetve a lőszer- és egészségügyi oszlopokhoz tartozó szekerek és az ökrök vagy lovak vontatta ágyúk tették ki, de itt szállították hátra a csoport repülőgépeit is. Valahol az oszlop közepe táján, a törzsét alkotó tisztek társaságában maga az Olt csoport parancsnoka is ott gyalogolt a visszavonulók között.

Ugyan parancsba adták, hogy mindenki igyekezzen csendben maradni, azonban ekkora tömegben a rendet csak nagy erőfeszítések árán lehetett fenntartani. A zűrzavart tetézte, hogy az oldalvölgyekből, illetve a szoros oldalán magasló hegyeken levő állásokból az Alpenkorps elrejtőzött emberei lövöldöztek a völgy alján kígyózó oszlopra. A menet többször el is akadt: a menekülők előbb az éjszaka közepén, Râul Vadului közelében ütköztek egy lótetemekből, illetve felfodított szekerekből épített barikádba; itt a feltorlódott tömegre tüzelő német hegyi alakulat katonáit végül ágyútűzzel kellett állásaik elhagyására kényszeríteni. Lunci-nál a németek az oszlop közepére nyitottak tüzet, másfél kilométerrel délebbre pedig újabb géppuskákkal felszerelt ellenséges csoport zárta el a völgyet; a visszavonulóknak a két utóbbi esetben is csak harc árán sikerült kikényszeríteniük a továbbhaladást. Az első román fogatok végül másnap délután két óra körül érték el Câineni-t.⁸¹

80 Nagy, 1922, I. 135–139.

81 Kirițescu, i. m. 273–274.

Szeptember 29-én, mialatt az Olt csoport csapatai kinkeservesen küzdöttek előre magukat Câineni irányába, a 2. román hadsereg azon csoportja, amelyik az Olttól délre kezdte meg előnyomulását Nagyszeben felé, folytatta előretörését, és estig Porumbák–Szarata térségéig jutott. Ugyanakkor az Olttól északra levő román erők egyre hátrább szorították a 71. gyaloghadosztály és az 1. lovashadosztály csapatait, amelyeknek csak azt követően sikerült fellélegezniük, hogy a 89. gyaloghadosztály Lüttwitz tábornok parancsnoksága alatt oldalba támadta az ellenséget. A románok teljes erejükkel a németek ellen fordultak, akiket valamelyest vissza is nyomtak, azonban Lüttwitz közbelépésének köszönhetően a korábban szorongatott két hadosztálynak sikerült újra állást foglalnia, a román erők pedig továbbra sem tudtak beavatkozni a nagyszebeni harcokba.⁸²

A Vöröstoronyi-szoros előterében ezalatt a csata utolsó felvonása zajlott. A hátramaradt román csapatok még egy ideig a szoros bejáratának közelében húzódó állásaikban próbálták feltartóztatni a támadókat, de végül ők is meghátráltak a túlerő elől. Bár a küzdelem egészen délutánig tartott, visszavonulásukkal tulajdonképpen megszűnt mindenféle szervezett ellenállás. A nagyszebeni csata Falkenhayn diadalával és az Olt csoport vereségével ért véget. „40 román zászlóalj és mintegy 16 üteg pusztult itt el – írja Nagy Vilmos –, ebből 3000 fogoly, 13 löveg, sok fegyver, 2 repülőgép, 70 autó és az egész hadseregvonat zsákmányul esett. A foglyok száma feltűnően kevés volt, mert a hadsereg zöme holtan és sebesülten maradt a csatatéren.”⁸³

Bár a német és az osztrák–magyar erők kétségtelenül látványos győzelmet arattak a román csapatok fölött, Falkenhayn és a jórészt az általa közöltekre támaszkodó Nagy némileg eltúlozza a román veszteségek mértékét. Mindketten említést tesznek ugyan a foglyok csekély számáról, és ezt azzal magyarázzák, hogy a román katonák nagy része elesett a harcok során, a halottakra vonatkozóan azonban egyik szerző sem közöl semmiféle adatot. Hasonló a helyzet a tüzérség veszteségeit illetően is: Nagy mintegy 16 üteg elpusztításáról beszél, ugyanakkor a zsákmányolt ágyúk számát mindössze 13-ra teszi. A csata mérlegét illetően tehát Kiriltescu értékelése tűnik helytállóbbnak, aki szerint az Olt csoport ugyan súlyos veszteségek árán, seregvonatait hátrahagyva,

82 Nagy, 1922, I. 141–142.

83 Nagy, 1922, I. 142.

de tulajdonképpen kibújt a bekerítésből, és tüzérségének nagy részét is sikerült kimenekítenie az ellenség karmaiból.⁸⁴ A nagyszebeni győzelem azonban ennek ellenére is fordulópontot jelentett az erdélyi hadjárat történetében: elindította azt a folyamatot, amely során a román csapatok nem csupán kiszorultak Erdélyből, de Románia nagy része is a német és az osztrák–magyar erők birtokába került.

Nagyszebentől Brassóig

A nagyszebeni diadal – bármennyire jelentősnek bizonyult is a későbbiek során – önmagában nem volt elég ahhoz, hogy a hadjárat sorsát eldöntse. A 9. hadsereg ugyan kiszorította Erdélyből a három román hadsereg egyikét, azonban az osztrák–magyar 1. hadsereg alakulatai, miközben lényegesen lelassították a túlerőben levő ellégses csapatok előretörését, megállítani még mindig nem tudták őket. Ahhoz tehát, hogy pillanatnyi előnyét kihasználhassa, Falkenhaynnak továbbra is gyorsan kellett cselekednie, ezért úgy döntött, hogy már október 2-án megindítja támadását a 2. román hadsereg ellen.

Az eredeti tervek szerint az 51. honvéd hadosztálynak a Vöröstoronyiszoros lezárásával megbízott Alpenkorps egységeit kellett volna felváltania, és így a magyarok nem vettek volna részt a további hadműveletekben. Falkenhayn azonban végül elállt ebbéli szándékától, és a 187. és 76. hadosztállyal együtt a honvédeket is utasította, hogy az Olttól délre gyülekezzenek a keleti irányba megindítandó támadáshoz, amelyhez a 89. és a 71. hadosztályokból frissen létrehozott és Morgen altábornagy parancsnoksága alá rendelt hadtestnek is csatlakoznia kellett. Mivel a tervezett előnyomuláshoz a 9. és az 1. hadsereg szorosabb együttműködésére volt szükség, az osztrák–magyar hadseregfőparancsnokság az 1. hadsereget is Falkenhaynnak rendelte alá.⁸⁵

Október 1-je nagyrészt a különféle seregtestek felvonulásával, az erők átcsoportosításával telt el, amit a román 2. hadsereg semmilyen módon nem próbált megakadályozni. Mindez azért érdemel különösebb figyelmet, mert az említett hadsereg három hadosztálya már a nagyszebeni csata idején meglehetősen közel jutott a 9. hadsereghez: Kirițescu szerint 28-án este a román erők mintegy 60 km széles arcvonalanak balszárnya Felsőárpásnál a Fogarasi-havasokra, jobbszárnya a Homo-

84 Kirițescu, i. m. 274.

85 Nagy, 1922, I. 151–154.

ród és a Nagyküküllő közötti területre támaszkodott. A román 6. és 3. hadosztály leginkább az 1. és a 9. hadsereg csatlakozási pontját fenyegette, az Olt két oldalán támadó román 4. hadosztály pedig mintegy 12 kilométernyire közelítette meg Schmettow embereit, akik a 9. hadsereg balszárnyát alkották. Amint láttuk, 29-én a román erők – pontosabban a 6. hadosztály csapatai – az Arz és a Falkenhayn vezette hadseregek csatlakozási pontján keletkezett rést lezáró 89. hadosztállyal ütköztek össze, míg a 3. és 4. hadosztály tovább folytatta az osztrák–magyar és német csapatok visszaszorítását, anélkül azonban, hogy bármelyik seregetest is átütő sikert ért volna el ellenük. Végül 29-én este a román parancsnokság úgy döntött, leállítja a 2. hadsereg támadását; 30-án a 4. hadosztály déli csoportja csak azért folytatta az előretörést, mert nem értesítették időben a parancsnokság döntéséről. Támadásukat végül a beérkező 76. hadosztály állította meg, mivel azonban megközelítőleg ezzel egyidőben a parancsnokság utasítását is kézhez kapták, a 2. hadsereg alakulatai közül utolsóként ez a csoport is megkezdte a visszavonulást.⁸⁶

Nagy Vilmos vélekedése szerint különösen feltűnő volt, hogy a románok nem folytatták a 28-án megkezdett támadást az Olttól északra, hanem több helyen védelemre kezdtek berendezkedni, sőt vonalaikat egyes helyeken kelet felé vissza is vonták. Mivel az esős-ködös időjárás a légi felderítést teljesen megbénította, a 9. hadsereg vezetése nem tudta mire vélni a román arcvonalt mögött tapasztalható igen élénk csapatmozgásokat. Végül arra a következtetésre jutottak, hogy az átcsoportosítások a brassói irány lezárását szolgálták, így biztosítva a főerők mögötti egyetlen vasútvonalat, amely Romániát Erdély belsejével összekötötte.⁸⁷ Ezzel szemben Kirițescu egészen más magyarázatot kínál a 29-én történetekre; amint írja, a román vezérkar tulajdonképpen a 2. hadsereg parancsnokának, Crăiniceanu tábornoknak a javaslatára döntött úgy, hogy leállítja az offenzívát, a tábornok döntését pedig – az Olt hadtest aznap estére már nyilvánvaló veresége mellett – leginkább a 89. német hadosztállyal vívott harcok kimenetele befolyásolta.

Amint erről korábban már szó esett, a románok először 29-én kerültek érintkezésbe a Lüttwitz tábornok vezette német csapatokkal,

86 Kirițescu, i. m. 277.

87 Nagy, 1922, I. 152.

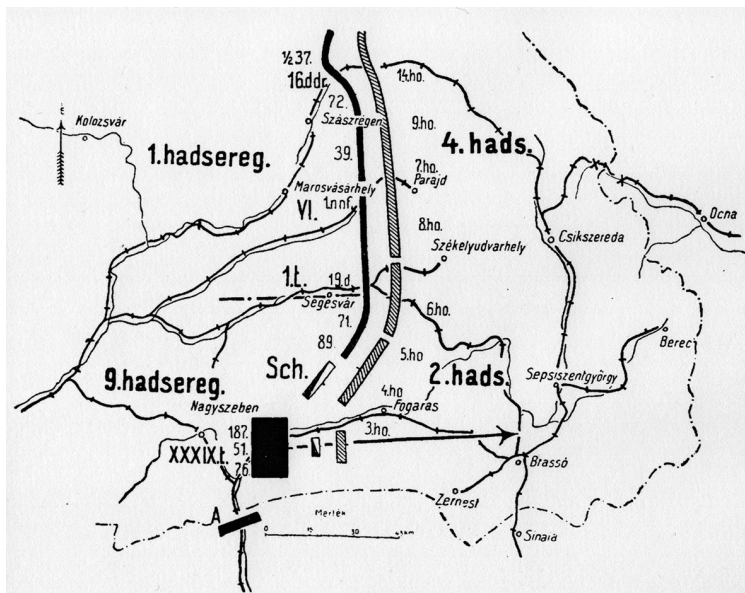
akik elsőként a román 6. hadosztály 12. dandárának oldalvédjét támadták meg, és nagy számú foglyot ejtve szétszórták őket. A későbbiek során a román dandár zöme egy erdő szélén további elsáncolt német csapatokba ütközött, akiket szintén a 89. hadosztály katonáiként azonosítottak. A németek ellenállásának hevessege váratlanul érte a románokat, ráadásul előretörésüket a repülőgépekről irányított, különösen pontos német tüzérségi tűz is jelentős mértékben akadályozta. Azt követően, hogy a német ágyúk több román löveget is megsemmisítettek, az életben maradt román tüzérek között pánik tört ki, és mikor az erdő szélén elsáncolt 89-esek az oldalvédet szétugrasztó erőekkel együtt támadásba lendültek, a pánik átterjedt a gyalogságra is. A dandárt a teljes megsemmisüléstől csak a seregtest tartalékának, a 3. vadászrezrednek a bevetése mentette meg; az ő közbelépésük eredményeként végül sikerült visszazorítani az ellenséget. A kudarc miatt a 6. hadosztály másik dandára, a 11. is visszavonult, miáltal a román 2. hadsereg jobbszárnya fedetlenül maradt.

A magyar és német szakirodalom alapján úgy tűnik, Falkenhayn és Lüttwitz is tisztában volt a 89. hadosztály bevetésének jelentőségével, azonban a beavatkozás hatásának mértékét egyikük sem tudta pontosan felmérni. Ezzel szemben Crăiniceanu tábornok, akinek három hadosztálya közül az egyik a németekkel való összeütközés során csak hajszál híján kerülte el a teljes pusztulást, arra a következtetésre jutott, hogy az offenzíva folytatásával fölöslegesen tenné ki csapatait a megsemmisülés veszélyének. Utasítást adott tehát a támadás leállítására, oly módon csoportosítva át a parancsnoksága alatt álló seregtesteket, hogy Morgen újonnan létrehozott hadtestével kerüljenek szembe.⁸⁸

Bár a román hadvezetés komoly fenyegetést látott a Morgen vezette erőkben, az említett hadtest helyzete korántsem volt rózsás. Falkenhayn tervei szerint a 9. hadsereg mellett nekik is csatlakozniuk kellett volna a Fogaras–Brassó irányába meginduló támadáshoz, ez azonban az 1. hadseregre nehezedő nyomás következtében, amely miatt az említett hadsereg számos alakulata továbbra is hátrálni kényszerült, aligha látszott lehetségesnek. Végül az a döntés született, hogy a hadműveletben csak a 89. hadosztály és a 71. hadosztály jobbszárnya vesz részt, míg a balszárny számára engedélyezték, hogy a szomszédos

88 Kiriltescu, i. m. 278–279.

alakulatok helyzetének függvényében a Segesvártól keletre levő magaslatok irányába visszavonulhasson.



6. ábra. Nagyszebentől Brassóig

(Forrás: Nagybaczoni Nagy Vilmos: „A nagyszebeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából”. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 265.)

A Falkenhayn vezette erők támadása a terveknek megfelelően, október 2-án vette kezdetét. A 76. tartalék- és az 51. honvéd hadosztály az Olt déli partján nyomult előre, míg a 187. hadosztálynak az északi parton kellett megindulnia. Azonban a későbbiek során a mostoha terepviszonyok miatt ez utóbbi részeit is az 51. hadosztály számára kijelölt útvonalra csoportosították át. A balszárnyat Schmettow lovasai alkották. Annak ellenére, hogy a felázott utakon csak tetemes erőfeszítés árán lehetett haladni, a nap folyamán az említett seregtestek többségének sikerült megközelítőleg 20 kilométernyi utat megtenni Brassó felé. A Morgen alárendeltségébe tartozó csapatok kevesebb szerencsével jártak: Báránkyút és Moha térségében a délelőtti órákban két román hadosztály – a 3. és a 6. – támadást intézett ellenük, és sikeresen visszaszorította őket. A vereségnek végül semmiféle követ-

kezménye nem lett: este 6 óra körül a román csapatokat utasították, hogy szüntessék be a harcot, és kezdjék meg a visszavonulást az Olt irányába. A parancsot olyan sietve hajtották végre, hogy sem a sebesültek összeszedésére, sem a kiküldött járőrök vagy a szárnyakat biztosító kisebb egységek értesítésére nem került sor: amint Kirițescu írja, ezzel magyarázható, hogy vereségük ellenére a németeknek mégis sikerült jelentősebb számú foglyot ejteniük a 3. hadosztály emberei közül.⁸⁹

A 2. román hadsereg október 2-ről 3-ra virradó éjszakán meginduló visszavétele miatt végül a 4. hadsereg előretörését is le kellett állítani, így aztán október 4-én azok a román alakulatok is megkezdték a visszavonulást, amelyek mindaddig sikeresen szorították vissza az osztrák–magyar 1. hadsereg csapatait. Ezzel a két román hadsereg, amely Székelyudvarhely térségében közvetlenül is érintkezett, újra elszakadt egymástól, az 1. hadseregnél azonban egyelőre mindebből alig lehetett észlelni valamit: a román csapatok az arcvonal több szakaszán továbbra is intéztek kisebb-nagyobb támadásokat az osztrák–magyar alakulatok ellen.

Nagy Vilmos a román erők általános visszavonulását több okra vezeti vissza: egyrészt, mint írja, a 9. hadsereg előretörésével az egyetlen olyan vasútvonal – a predeáli – került veszélybe, amely Romániát Erdéllyel összekötötte, és amelynek elvesztése katasztrofális következményekkel járt volna a hadjárat kimenetelére nézve. Másrészt úgy véli, a román hadvezetés október első napjaiban inkább délen, a Flámânda felől indítandó támadással kívánta kicsikarni a döntést a központi hatalmak Mackensen parancsnoksága alatt harcoló erői ellen, amelyek közvetlenül a román fővárost fenyegették. Nagy feltételezése szerint a délen zajló harcok ideje alatt az erdélyi román haderő feladata csupán annyi lett volna, hogy a román–magyar határ mentén húzódó állásokba visszavonulva mindaddig kitartson, míg a déli frontról átirányított győztes csapatokkal egyesülve újrakezdhetik Erdély elfoglalását.⁹⁰ A flámândai hadművelet azonban végül kudarcot vallott, a román hadvezetés pedig csak a korábban Erdélyből elvont seregtesteket irányította vissza Brassó, illetve az Ojtozi-szoros térségébe.

89 Kirițescu, i. m. 284.

90 Nagy, 1922, I. 162–163.

Október 3-án éjszaka, mindössze néhány órával azután, hogy a déli fronton zajló események záróakkordjaként az osztrák–magyar flottilla egységei lerombolták a Dunán épített hadihidat, az 51. hadosztály egyik zászlóalja visszafoglalta Fogarast, 4-én pedig a 9. hadsereg már a várost maga mögött hagyva nyomult előre az Olt völgyében, míg a 89. és a 71. hadosztály Segesvár irányából közeledett Brassó felé. A Falkenhayn vezette erők estére elérték a Persányi-hegységet. A német és osztrák–magyar csapatok elől hátráló román 2. hadsereg ekkorra több, egymástól jelentős távolságra levő csoportra szakadt: míg a zöm Persány körül a 9. hadsereggel szemben állt, két kisebb csoportjuk közül az egyik Hidegkút, Hévíz és Homoród, a másik pedig Daróc és Dálya között helyezkedett el. A román erők kiterjedése így valamivel meghaladta az 50 kilométert, az egyes csoportoknak azonban legalább egynapi menetre lett volna szükségük ahhoz, hogy az egymás között levő távolságot áthidalják.⁹¹ A román hadvezetés itt, a Persányi-hegységnél tett először komolyabb kísérletet arra, hogy a Nagyszeben óta majdnem zavartalanul haladó német és osztrák–magyar alakulatokat megállítsa. Számos érv szólt a döntés mellett. Az említett hegységen, amelyet a korabeli magyar szakirodalom Apácai-hegységként vagy Geisterwaldként emleget, és amely a Fogarasi-medencét a brassóitól elválasztja, mindössze három út vezet át: ezek egyike – a vasúttal együtt – Persányról Vledényen át Szűnyogszék és Hőltövény érintésével fut Brassó felé, a másik Ósinkáról Almásmezőn át visz Töröcsvárra, a harmadik pedig – és ez a legkisebb jelentőségű a három közül – Hévízről az ún. Rogát-nyergen (692 m) át, Szászmagyarós érintésével Földvárra, azaz tulajdonképpen szintén Brassó előterébe jut ki. A román csapatok állásai, amelyeket még a 2. hadsereg előnyomulása idején jelöltek ki és részben ki is építettek a hegység nyugati lejtőjén, Persány és Ósinka között húzódtak, mintegy lezárva a brassói medencébe vezető két főbb útvonalat.⁹² Az állásokat a 4. hadosztály, illetve a 6. hadosztály egy dandára tartotta megszállva.

A Falkenhayn vezette hadseregnek október 5-én ezeket az állásokat kellett áttörnie. A tervek szerint a 187. hadosztály nehéztüzérségével megerősített 76. tartalékhadosztálynak Ósinkán át a román déli szárny,

91 Deseő Lajos: Az erdélyi román háború. In Deseő Lajos – Ardó Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardó Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 307.

92 Nagy, 1922, I. 167.

az 51. honvédhadosztálynak pedig Persánynál a román közép ellen kellett támadást indítania, míg a 187. hadosztálynak azt szabták feladatuk, hogy Grid irányába, északról karolja át a román erőket. Elvben az előbbi két hadosztályt csak azután kívánták bevetni, miután a 187. hadosztály már sikeresen a román jobbszárny oldalába került, mivel azonban a 9. hadsereg felderítő repülőgépei délelőtt 11 óra körül Vledény és Persány között erős ellenséges oszlopra figyeltek fel,⁹³ Staabs altábornagy utasította a 76. tartalék- és 51. honvédhadosztály embereit, hogy az átkarolás hatásának kivárása nélkül, azonnal kezdjék meg a támadást.⁹⁴ A német és a magyar csapatok rövid, de elkeseredett küzdelem után mindenhol elfoglalták az Ósínkától és Persánytól keletre levő állásokat, és rendre visszaverték az ezek visszavételére indított ellentámadásokat is. Eközben a 187. hadosztály is elérte rendeltetési helyét, s ütegei hátulról nyitottak tüzet az ellenséges csapatokra. Váratlan megjelenésük pánikot idézett elő a román jobbszárny sorai-ban, amely rövidesen a teljes haderőre átterjedt: a gyalogosok megfuttak, a tüzérek pedig egyszerűen elkötötték az ágyúk vontatására szánt lovakat, és a lövegeket a sorsukra hagyva igyekeztek menteni a bőrüket.⁹⁵ A románok ellenállása összeomlott; a 6. hadosztályhoz tartozó egységek és a 4. hadosztály egy része megkezdte visszavonulását Vledény felé, a fennmaradó csapattöredékek pedig Almásmező irányába hátráltak.

Ami az I. hadtestet illeti, a 89. hadosztály 5-én estére elérte Alsókománát anélkül, hogy jelentősebb ellenséges erőkbe ütközött volna. Ezzel szemben a 71. hadosztálynak csak kemény harcok árán, terepszakasról terepszakasra sikerült Kőhalom irányába visszaszorítania a román 6. hadosztály részeit; a város környéki magaslatokért, illetve a városért folytatott harcok az éjszaka folyamán sem szüneteltek.⁹⁶

Október 6-án, miután az 51. hadosztály Vledénytől északra rövid harc után visszavonulásra kényszerített egy 4000 emberből és 4 ütegből álló román utóvédet, a magyar seregtest csapatai – a 187. német hadosztályhoz hasonlóan – újabb román állásokba ütköztek:⁹⁷ A magyarok

93 Feltehetően a román 6. hadosztály 2. dandáráról lehet szó, amely eredetileg visszavonulóban volt Vledény felé, ám amelynek részei végül mégis részt vettek a harcokban. (Vö. Kirițescu, i. m. 289.)

94 Nagy, 1922, I. 168.

95 Kirițescu, i. m. 290.

96 Nagy, 1922, I. 169.

97 Kirițescu, i. m. 291.

délután 7 óra körül, mintegy kétórányi tüzérségi előkészítést követően Feketehalom, a németek pedig Szúnyogszék irányába indítottak támadást, azonban az erős tüzérséggel támogatott román védelmet – részben a román 6. vadász- és a 24. gyalogezred ellentámadásának köszönhetően – ekkor még nem sikerült áttörniük. Aznap este mindössze a 187. hadosztály egyik oldaloszlopa vonult be harc nélkül a Szúnyogszék felől északra elhelyezkedő Krizba községbe. Ezzel az első német csapatok tulajdonképpen kijutottak a Barcasági-medencébe, és mindössze egy nappal később, október 7-én kezdetét vette a brassói csata, amely végleg eldöntötte az erdélyi hadjárat kimenetelét.

A brassói csata

Október 6-án, a tulajdonképpeni csata előestéjén Falkenhayn erőinek helyzete a következő volt: a 76. tartalékhadosztály Almásmezőnél a román 4. hadosztály Ósínkáról visszavonult részeivel állott harcban, tőlük 30 kilométerrel északabbra az 51. honvéd- és a 187. német hadosztályok előretörését Szúnyogszék felől a román 6. és 4. hadosztályok utóvédjei állították meg, az I. tartalékhadtest két hadosztálya pedig még mindig körülbelül 40 kilométernyire volt Földvártól. A kilátások ennek ellenére biztatónak tűntek: mivel a román 2. hadsereg parancsnokságának nem állt szándékában védeni Brassót, csapataik nagy része visszavonulóban volt a határ felé. A 6-ról 7-re virradó éjszakán azonban mindez gyökeresen megváltozott: a 2. hadsereget utasították, hogy állítsa meg az ellenség előnyomulását. Erősítésként a korábban a déli frontra átirányított 21. és 22. hadosztály újra a hadsereg alárendeltségébe került, ráadásul a két seregtest még az éjszaka folyamán a térségbe érkezett, és Predealnál, illetve Câmpulungnál meg is kezdték a kirakodást.⁹⁸ Az új utasítások szerint 7-én a román csapatok közül a 4. és 6. hadosztálynak a Rozsnyótól keletre levő magaslatokig terjedő Brassó–Szentpéter arcvonalat, a 3. hadosztálynak középen a Szentpéter és az Olt közötti szakaszt kellett volna megszállnia úgy, hogy a 6. hadosztály Sepsiszentgyörgyön levő dandára a román erők jobboldalára kerüljön. A visszafordított alakulatok közül nem mindegyiknek sikerült elérnie a számára kijelölt terepszakaszt; néhány esetben az ellenség megelőzte őket.⁹⁹

98 Nagy, 1922, I. 178.

99 Kiriltescu, i. m. 292–293.

A brassói csatát az ellenfelek október 7-én, két egymástól némiképp elkülönülő hadszíntéren vívták: míg a 76. német tartalékhadosztály a Barcaság délkeleti részén, Zernyest környékén a Töröcsvári-hágó felé hátráló 4. román hadosztály alakulataival, illetve a 22. román hadosztálynak a déli frontról visszairányított részeivel került szembe, a tőle északra előnyomuló 51. honvéd- és 187. német hadosztály magát a várost kísérelte meg bevenni.¹⁰⁰ A honvédeknek a Brassót nyugat felől övező hegyeken át, a német alakulatoknak a keleti részen, a Barcasági-medence felől kellett volna támadniuk, azonban a 187. hadosztály alakulatai közül végül csak az ún. Gündell csoporthoz tartozók vettek részt a város ostromában, míg a Weitershausen-különítmény a Méhkerterek és Botfalu között, a román szakirodalomban az ún. szentpéteri csataként emlegetett román ellentámadás során került szembe a Sepsiszentgyörgy felől beérkező ellenséges erőkkel.¹⁰¹ Mivel az említett harcok alatt a Gündell csoport is ez utóbbi erők ellen került bevetésre, a Brassó elleni támadást javarészt az 51. honvéd hadosztály csapatai hajtották végre.

A tulajdonképpeni csata október 7-én reggel indult. A 76. tartalékhadosztály alakulatai Almásmezőnél támadást intéztek a Barca-patak bal partján levő román állások ellen, és mivel meglehetősen könnyedén sikerült visszaszorítaniuk az ellenséget, megfelelő felderítés nélkül kezdték meg az előnyomulást Ótohán felé. Mielőtt azonban a Barca-patakot elérhették volna, a Muncelului mögött elhelyezett román ütegek tüzet nyitottak a nyílt terepen mozgó támadókra, és visszavonulásra kényszerítették őket. Ezt követően a német csapatok először a román balszárny Zernyest irányában történő átkarolására tettek kísérletet, majd egy Holbákról indított csoporttal az ellenség jobb szárnyát próbálták megkerülni. Amint Nagy Vilmos írja, a fenyegető átkarolással szemben a románok meghosszabbították a szárnyaikat, és annak ellenére, hogy a harcok este 11 óráig folytak, a németeknek a Zernyest–Rozsnyó vonalon végül nem sikerült áttörniük a román védelmet.¹⁰²

Az 51. honvéd- és a 187. német hadosztály a 76. tartalékhadosztálytól északra, Brassó irányába tört előre. Amint arról már szó esett, október 6-án este a két seregetest egységei Feketehalomnál, illetve Szúnyogszék-

100 Ez utóbbiak a Barca völgyét uraló Muncelului magaslaton foglaltak állást.

101 Szádeczky, é. n. I. 179.

102 Nagy, 1922, I. 181.; Kirițescu, i. m. 293.

nél kísérelték meg áttörni a román vonalakat; ekkor azonban még nem jártak sikerrel. A magyar és német csapatok 7-én reggel megismételt támadását a védelem már nem tudta megállítani, és a súlyos veszteségeket szenvedett román alakulatok megkezdték visszavonulásukat Szentpéter, illetve Brassó irányába.

Az 51-es honvédek az utóbbi csoportot követve behatoltak Fekete-halomba, ahol a túlnyomóan szász lakosság felszabadítóként, virágeseővel fogadta őket, majd a délután folyamán – annak ellenére, hogy többször is harcba kellett bocsátkozniuk a különféle utóvédállásokban hátramaradt ellenséges erőkkel – elérték Vidombákot, és megkezdték a Brassótól nyugatra kiépített, drótkadályokkal megerősített román állások elleni támadáshoz szükséges csoportosítás felvételét.¹⁰³ A hadosztály egy zászlóalja és egy ütege, amelyeknek már az üldözés megkezdésekor azt szabták feladatuk, hogy a 76. tartalékhadosztály már említett holbáki csoportját támogassa, sikeresen felvette az összeköttetést a német alakulatokkal, és Keresztényfalvánál a Brassót védő 4. román hadosztály vonaláig nyomult előre.

A 187. hadosztálynak a tervek szerint a Szentpéter felé visszavonuló románokat kellett volna üldöznie, a hadosztály parancsnoksága azonban úgy vélte, elég, ha erre a feladatra csupán egy zászlóaljat különít el Weitershansen őrnagy parancsnoksága alatt, a 189. ezred¹⁰⁴ két zászlóalját pedig Gündell ezredes vezetésével a Méhkerteken át azonnal Brassó felé indítja. Ez utóbbi csoport baloldalát a 89. hadosztály beérkezéséig, amely egyelőre még útban volt Földvár felé, Weitershansen szentpéter-i különítményének és az ugyancsak ide irányított Krizbai csoportnak kellett biztosítania.

A 189-esek Gündell parancsnoksága alatt délután fél négykor érték el a Barca-patakot, és bár a román 4. hadosztály a Méhkerteken át egy 2-3 zászlóaljnyi csoporttal megkísérelte megállítani a német elővédeket, az ellentámadás a német ütegek tüzeiben összeomlott. Ezt követően Gündell csapatai egy újabb zászlóaljjal megerősítve, a bertalani állomás és a brassói pályaudvar között futó vasút irányába haladva folytatták az előnyomulást Brassó északi szegélye felé.¹⁰⁵ Körülbelül egy kilométernyire közelíthették meg a román állásokat – az ellenséges katonák a város szélén folyó patak déli partját foglalták el –, amikor heves

103 Kirițescu, i. m. 293.

104 A 187. hadosztály egyik ezrede.

105 Kirițescu helymegjelölése. Vö. Kirițescu, i. m. 294.

gyalogsági tüzet kaptak. Bár több szerző is azt állítja, hogy a németeket nem lassította le jelentősen a románok ellenállása, egy 1918-ban megjelent beszámolójában Szádeczky másképp vélekedik: amint írja, a 189. porosz ezred öt századának csak 7 óra körül, az esti szürkületben sikerült az utak csomópontjánál levő hidat elfoglalnia. A németek ezt követően egy előrevontatott ágyúval sorra szétlőtték az ellenség által megszállt épületeket, majd végül este fél kilenckor behatoltak a külváros északi részébe; ugyanekkor a Fortyogó-hegy (Gespreng-hegy, Dealul Şprenghei) lábánál álló petróleumgyárat is megszállták.¹⁰⁶

A románok azonban meglehetősen heves ellenállást tanúsítottak; a közeli gyalogsági kaszárnya irányából egyik ellentámadást a másik után indították, később pedig, a kibontakozó utcai harcokban csak lépésről lépésre, házról házra hátráltak a németek elől.¹⁰⁷ Úgy tűnik, a legvadabb küzdelem az állomás körüli létesítmények környékén tombolt, ahol a lövöldözés éjszakára sem szünetelt, és az egymásba ütköző járőrök között gyakran került sor szuronyharcra is.¹⁰⁸ A németek 8-án hajnalban a Fortyogó-hegyre is feljutottak, de a heves ellenséges ágyútűz miatt végül ki kellett üríteniük a magaslatot.¹⁰⁹

Annak ellenére, hogy estére az 51. honvédhadosztály is befejezte a felvonulást és tulajdonképpen készen állt a támadásra, a magyar alakulatok aznap végül mégsem bocsátkoztak harcba. A parancsnokság ugyanis egyrészt úgy döntött, hogy aznap már a 187. hadosztállyal sem indít támadást, másrészt pedig mindenképp el akarták kerülni, hogy az éjszaka leple alatt, a harc zűrzavarában a német és magyar katonák egymásra lövöldözzenek a város utcáin.¹¹⁰

A Gündell vezénylete alatt álló 189-esek Brassó elleni támadásával és az 51-esek felfejlődésével egyidőben a Weitershausen-különítmény tovább nyomult előre Szentpéter irányába, azonban a hírre, hogy a településnél egy nagyobb ellenséges csoport gyülekezik, a parancsnok utasította az alárendeltségébe tartozó csapatokat, hogy a Méhkeretek és Botfalu közötti részen, a Vidombák-patak mögött várják be a román támadást. A Szászhermány felől egyre erősödő tüzérségi tűz ellenére a románok – a 3. hadosztály csapatai – végül mégsem támadtak;

106 Szádeczky-Kardoss Lajos: A brassai csata 1918. október 8-án. In *Magyar Figyelő*, VIII. évf. 7. sz. 1918. július 1., 61. (A továbbiakban Szádeczky, 1918.)

107 Nagy, 1922, I. 183.

108 Kiritescu, i. m. 294.

109 Szádeczky, 1918, 61.

110 Nagy, 1922, I. 183.

beérték annyival, hogy Szászhermányt, Szentpétert és a Szentpéter melletti 704-es magaslatot megszállják.

Október 7-én estére, írja Nagy Vilmos, a 76. tartalékhadosztály arcvonala egy éjjel 11 órakor indított román ellentámadás visszaverését követően végre elcsendesedett, az 51. hadosztály egy csoportja Keresztényfalvától keletre, az ellenséges állások előtt beásta magát, míg a hadosztály zöme Vidombáknál támadó csoportosításban várta a reggelt; a 187. hadosztály egy ezrede Brassó északi szélén folyamatos harcban állt az ellenséggel, egy másik csoportja a Vidombák-patak nyugati partján foglalt állást, a fennmaradó rész pedig Höltövénynél volt tartalékban. A még mozgásban levő alakulatok közül a 89. hadosztálynak késő este sikerült Földvára érnie, végül pedig a 71. osztrák–magyar hadosztály Barót irányából megkezdte előnyomulását dél felé, és Köpecig menetelt.¹¹¹ Ugyancsak 7-én este értek a harctérre a 21. román hadosztály csapatai, amelyek Brassónál, a 3. és 4. hadosztályok között kerültek elhelyezésre, a 76. német tartalékhadtest térségébe pedig a 22. román hadosztály egy vegyesdandárnyi csoportosulása futott be, amely a Töröcsvár–Predeál–Magura vonalat szállta meg.¹¹²



7. ábra. Osztrák–magyar és román katonák összecsapása a brassói csata során
(Forrás: ismeretlen német nyelvű kiadványból kivágott illusztráció, a szerző birtokában)

111 Uo. 183–184.

112 Kiriltescu, i. m. 294.

Október 8-án már kora reggel fellángoltak a harcok. A 76. tartalék-hadosztály ezúttal az ótoháni erdő szegélyén felállított nehéztüzérség előkészítését követően indított támadást a Munceluluion levő állások ellen, az újonnan bevetett 8. osztrák–magyar hegyidandár pedig a Királykő felől igyekezett átkarolni a román balszárnyat. Végül a román csapatok engedtek a nyomásnak, és előbb Töröcsvárra, majd a Töröcsvártól délre húzódo magaslatokra vonultak vissza a német és az osztrák–magyar alakulatok elől.

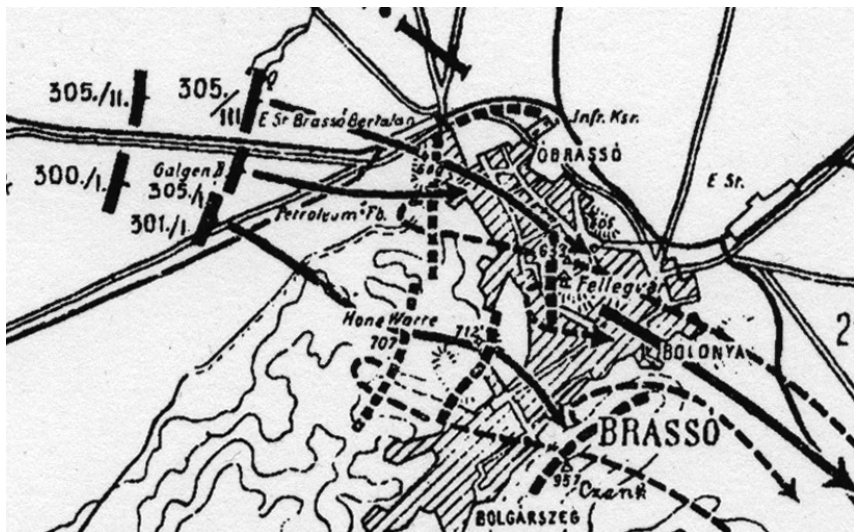
A Brassó elleni támadást két seregtestnek kellett volna végrehajtania: a 187. hadosztály feladata az volt, hogy a Méhkertek irányából a keleti részen nyomuljon előre Derestyére, a Tömösi-szoros bejáratához, az 51. honvéd hadosztálynak pedig ezzel egyidejűleg nyugatról támadva magát a várost kellett volna elfoglalnia. A németek – amint láttuk – előző nap folyamán befészkeltek ugyan magukat az északi városrészbe, de a román csapatok ellentámadása miatt végül Szentpéternél bocsátkoztak harcba az ellenséggel; a város nagy részét tehát a magyarok foglalták el.

Az 51. hadosztály balszárnya északon érintkezett a németekkel; számukra a Fortyogó-hegy (magyar forrásokban a 600, német forrásokban az 548 magaslat) birtokba vételét tűzték ki célul, ahonnan a Hausmanninger Károly alezredes parancsnoksága alatt álló csapatoknak a Fellegvár (633 magaslat) felé kellett előretörniük. A Király András főhadnagy vezette jobbszárny embereinek a Hohe Wartét, illetve az attól keletre eső Rovarhegyet kellett elfoglalniuk. Ez utóbbi magaslatot, mivel innen Brassó utcáinak jelentős részét be lehetett löni, az ellenség nagyobb erőkkkel tartotta megszállva. A támadás előtt a különböző fegyvernemek feladatát pontosan meghatározták: miután minden zászlóalj jelentést tett a vele szemben álló ellenség helyzetéről, a tüzérség megkezdte a belövést, amely alatt a gyalogság hatásos tűztávolságig, ha pedig lehetséges volt, rohamtávolságig nyomult előre. Amint a látási viszonyok megengedték, kezdetét vette a tulajdonképeni tüzérségi előkészítés, amelyet a hadosztály ütegei (körülbelül 50 löveg) hajtottak végre.¹¹³ Ennek első szakasza félórán át tartott, majd 15 perc szünet után a tüzérek újabb negyedórán át lőtték az ellenséges vonalakat. A csapatoknak ezt követően kellett rohamra indulniuk. A felderítés adatai szerint a románok gyalogsággal és géppuskák

113 Szádeczky, é. n. I. 179–180.

osztagokkal sűrűn megszállt állásokban várták a támadást; az állások előtt drótakadályok húzódtak.¹¹⁴

A nap eseményeit az 51. hadosztály harccsoportját vezető Farkas Vince ezredes azon beszámolójának köszönhetően ismerjük, amelyet a dandárparancsnok a brassói városvezetés kérésére vetett papírra 1916. október 10-én, mindössze két nappal a harcok után. A balszárnyon, írja Farkas ezredes, a Petrán Sándor százados vezette 305/III. zászlóalj indult támadásra, és 7.30 körül heves harc árán elfoglalta a bertalani vasútállomást. Itt került sor a brassói csata egyik legismertebb mozzanatára, amelyről a későbbiekben bővebben is szó lesz: két géppuskás osztagnak – az egyiket Cseh Lajos főhadnagy, a másikat Bedő Géza zászlós vezette – sikerült rajtaütönniük egy teljes román századon, amely a vasúti töltés déli oldalán, az északi irányból támadó németekkel szemben foglalt állást. A géppuskások haditette később a halott román rajvonat eseteként híresült el.



8. ábra. Brassó bevétele

(Forrás: Tanító Béla: „Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból”. In *Magyar Katonai Szemle*, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 317.)

114 Tanító Béla: Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból. In *Magyar Katonai Szemle*, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 218.

A bertalani vasútállomás elfoglalását követően a Petrán zászlóalj emberei (és feltehetően a Koós Kálmán százados parancsnoksága alatt álló 305/I. zászlóalj¹¹⁵) erős tüzérségi előkészítés után a Fortyogó-hegyen kiépített, drótakadályokkal védett román állások ellen intéztek rohamot, és kemény harcok árán végül sikerült is visszaszorítaniuk a román 21. hadosztály csapatait. Azonban 8.30-tól az ellenség a városbeli tartalékok bevetésével olyan erős ellentámadásokat indított a magaslat visszavételére, hogy a dandárparancsnokság elrendelte, a Petrán zászlóalj mindaddig ássa be magát, amíg a tőle északra küzdő német és délre küzdő magyar csapatok egy vonalba nem érnek vele.¹¹⁶

Az 51. hadosztály jobbszárnyát alkotó 301/II. zászlóalj¹¹⁷ Király András főhadnagy vezetésével ugyancsak nehéz harcok után, 11.45 körül érte el a Hohe Wartét és az attól keletre elhelyezkedő Rovarhegyet (Raupenberg).¹¹⁸ Hogy a két sűrűn megszállt magaslat elleni támadás sikerét biztosítsák, Király főhadnagy zászlóalját a Garay Géza őrnagy parancsnoksága alatt álló 300/II. zászlóaljjal erősítették meg. A magyaroknak először a Hohe Wartét sikerült elfoglalniuk; „[ott] járván másnap – írja Szádeczky –, a holttestek sűrű sora mutatta a véres küzdelem nyomait. Egy fekete selyem trikónadrágos fiatal tiszt úgy feküdt ott az őszi avaron, mintha csak pihenni dült volna le. Ellenség létére is megsajnáltuk a daliás fiatal teremtetést.”¹¹⁹

A honvédek szuronyrohamát követően délután 1.35-kor a Rovarhegy is elesett. A magaslatokért folyó harcok különösen hevesek lehettek; a harcteret átkutató osztagok mintegy 1000 halott vagy sebesült ellenség katoná puskáját gyűjtötték össze az összecsapást követően. Úgy tűnik, a védelem végül összeroppanhatott a honvédek nyomása alatt, Szádeczky ugyanis a következőkről számol be: „Egy szakadék völgykatonában halomszámra feküdtek az elmenekült oláh katonák összedobált szerelvényei: köpenyegek, kabátok, sátorponyvák, puskák, töltények, katonakönyvek, sajkák, konzervek. Iszonyú pánik, kétségbeesés nyomai. A menekülők levetköztek s elrejtőzhessenek a Bolgárszeg oláh lakói között az üldöző honvédek elől. Olyan látkép volt, amelyet nemigen

115 Lásd Szádeczky, é. n. I. 180.

116 Tanító, i. m. 219.

117 A Tanító által közölt térképen ez 301/I., magában a szövegben 301/II. zászlóaljként szerepel.

118 Ez utóbbit a korabeli térképeken általában 712 magaslatként jelölik.

119 Szádeczky, é. n. I. 180.

produkált még egyet a világháború. Másnap megmutattam a német tiszteknek, akik lefényképezték s elnevezték az oláhok ruhatárának (Kleider-depot).¹²⁰

Ezen eseményekkel megközelítőleg egyidőben a balszárny Óbrassó térségében vívott súlyos utcai harcokat. Amint Farkas Vince írja, a városban erős ellenséges osztagok voltak, de ide szorultak vissza a bertalani vasútállomás körüli küzdelemben meg nem semmisült román csapatrendékek is. Az ellenállás egyik gócpontja a gyalogsági kaszárnya volt, kisebb-nagyobb román csoportok pedig emeletes házakban, pincékben, padlásokon és a városrész kertjeiben sáncolták el magukat, minden lehetséges fedezéket kihasználva, hogy a támadó honvédeket megállítsák. Annak ellenére, hogy az 51. hadosztály parancsnoksága úgy döntött, a lakosság megkímélése végett a tüzéséget a városon belül nem alkalmazza, a balszárny járőreinek megközelítőleg azzal egyidőben sikerült elérniük a Fellegvárat, hogy a jobbszárny a Hohe Wartét és a Rovarhegyet elfoglalta.

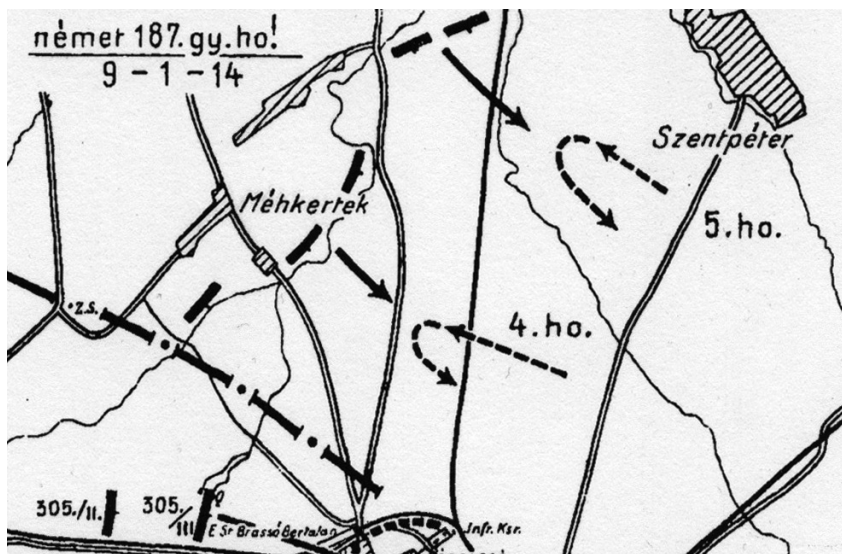
Míg az 51-esek és a 189-esek Brassó belterületén harcoltak, a parancsnokság a Weitenshausen-különítményt, amely egy nappal korábban a Vidombák-patak mellett foglalt állást, egy újabb zászlóaljjal erősítette meg, és arra utasította, hogy vegye birtokába a Szentpétertől északra levő magaslatokat. A különítmény épp csak elindult, amikor a 21. hadosztály részeivel megerősített 3. román hadosztályból és a Sepsiszentgyörgy felől beérkező 6. gyaloghadosztály egy dandárából álló román erők is támadásba lendültek; erre Weitershausen csoportját korábbi állásaiba vonták vissza. Farkas ezredes beszámolója szerint e támadásra, amelynek elhárítására Sunkel tábornok, a 187. hadosztály parancsnoka minden tartalékát bevetette, délután 2 óra 45 perckor került sor.¹²¹

A kibontakozó csata helyszínét délen Brassó, keleten a Szászhermány felé vezető vasút, északon Botfalu, nyugaton pedig a Vidombák-patak határolta. A román csapatok a Brassó–Botfalu között futó vasúttól jobbra, Hermány és Szentpéter magasságában, a német erők pedig a vasúttól balra, Vidombák–Méhkertek–Botfalu térségében álltak.¹²²

120 Szádeczky, é. n. I. 182.

121 Tanító, i. m. 220.; Nagy, 1922, I. 186.

122 Kiriltescu, i. m. 296.



9. ábra. A szentpéteri csata

(Forrás: Tanító Béla: „Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból”.
In Magyar Katonai Szemle, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 317.)

A románok újabb és újabb erőket küldtek harcba; egy adott pillanatban, írja Nagy Vilmos, a támadók arcvonala Szentpéternél egészen Brassóig ért, és egyes részek már a brassói vasútállomás közelében jártak. Szádeczkynek, aki délután 4 körül érkezett Földvárra, alkalmá volt távcsövön át valamennyi ideig követni az ütközetet: „Brassó mellett égtek a vasúti raktárak, a petróleumgyár – írja –, s a Tömösi-szoros bejáratánál tüztengerben állott a nagy gőzmalom Derestyén. Előttünk jobbról és balról és átellenben dörögtek és tűzcsovákat szórtak az ágyúk... Érdekes látvány volt: alattunk a vasútvonal, az országút s a Barcza, s a Vidombák-patak mellett, Méhkertek és Szentpéter között látszottak a német rajvonalak, szembe velük az oláh támadó csapatok. Ezek mögött Szentpéter falu felett a Várhegyről (Burgberg 704 m) oláh ágyúk lötték a németeket. Ezeknek a Méhkertek vidékén felállított ágyúi hevesen viszonzták a tüzelést, s Brassó felől is szóltak az ágyúk: onnan a honvédek tüzeltek az oláhokra.”¹²³

123 Szádeczky, é. n. I. 173–174.

A harcot végül a 189-esek döntötték el, ugyanis Gündell ezredes – látva, hogy a támadók tulajdonképpen saját emberei és a 187. hadosztály többi alegysége közé ékelődnek, illetve hogy az 51. hadosztály az ő segítségével is elboldogul – Brassóban levő csoportjával oldalba támadta és visszavonulásra készítette a város északi szegélye mentén a Méhkertek felé támadó román csapatokat. A magyar seregestest tűzértsége, amint Szádeczky is említést tesz róla, szintén részt vett a küzdelemben. A sikeres beavatkozást követően Sunkel tábornok, aki úgy ítélte, hogy a rendelkezésére álló erőkkel is képes lesz megállítani a támadókat, a Gündell csoportot ismét Brassóba rendelte vissza.¹²⁴

A szentpéteri ütközet azonban ezzel még korántsem ért véget: a román erők újabb és újabb támadásokat intéztek a német vonalak ellen. Gyalogságuk a Szentpétertől délre fekvő kukoricaföldekről kiindulva több hullámban, körülbelül egy kilométernyi szélességben tört a német vonalak felé, azonban az egymást követő támadások rendre összeomlottak a német nehéztűzértségek tüzeiben. „Hiába volt minden áldozat – írja Nagy Vilmos –, hiába vágatott csaknem egy teljes román tüzérezred közvetlenül a román támadó vonalak mögé, nyílt állásból, közvetlen közelből akarván a németeket tűz alá venni és visszavonulásra kényszeríteni. A román tüzérségnek ezen, önmagában hősies és önfeláldozó, a modern gyalogsági- és gépfegyver hatásával azonban nem számoló tette teljesen céltalan és hiábavaló volt, mert az ütegek néhány pillanat alatt ott állottak legénység és lovak nélkül, ezek az ágyúk már nem szólaltak meg. A román gyalogság is kénytelen volt a németek pusztító tüze előtt visszavonulni és a húszt löveg, mint holt üteg, ott maradt a két ellenséges vonal között.”¹²⁵

Az 51. hadosztály alakulatai a Brassón kívüli román támadás okozta bizonytalan helyzet dacára változatlan lendülettel folytatták az előretörést a város utcáin, és súlyos harcokat követően, amelyből a géppuskások is alaposan kivették a részüket, délután 3.05-kor a Fellegvárat is sikerült birtokba venniük. A magaslat elfoglalása tulajdonképpen el is döntötte a küzdelem kimenetelét. A géppuskások tüzet nyitottak a bolonyai városrészben ellenállásra fejlődő román zászlóaljakra, és a tüzérséggel egyetemben a főpályaudvaron indulásra készen álló vonatokat is löni kezdték. (A szakirodalom nem tér ki erre, de az

124 Nagy, 1922, I. 187.

125 Nagy, 1922, I. 188.

51-eseknek ahhoz, hogy a brassói állomásra rálássanak, a Fellegvár szomszédságában levő ún. Malomhegyet is meg kellett szállniuk.) A tűz hatására az állomáson levő csapatok közt pánik tört ki; néhány vonatnak ugyan sikerült még elindulnia, azonban a hadjárat során zsákmányolt vagonokat végül sorsukra hagyták. Az ellenség zárt osztagai – írja Farkas alezredes – Derestyé felé próbáltak elmenekülni a magyar és német fegyverek tüze elől.

Október 8-án estére a brassói csata a végéhez közeledett: a 76. tartalékhadosztály elérte Töröcsvárt és Rozsnyót, az 51. honvédhadosztály és a 189. német gyalogezred (Gündell csoport) pedig Brassót tisztította meg, majd megszállta a Cenk-hegyet, illetve a város keleti részét. Harcok nagyrészt csak Brassó és Földvár között futó vasútvonal mentén, a 187. hadosztály szakaszán folytak, illetve a 89. hadosztály indított Botfalu irányából támadást az előbbi seregtest támogatására, a csata azonban már tulajdonképpen eldőlt: a román erők az éjszaka folyamán az egész vonalon megkezdték a visszavonulást, a német és osztrák–magyar csapatok pedig a város körüli magaslatokról próbálták tűz alatt tartani őket.



10. ábra. Utcai harcok Brassó belvárosában (részlet)
(Forrás: „Der Krieg 1914/17” In Wort und Bild, 121. heft, 939.)

A határ felé hátráló alakulatok útja jóval kevésbé volt véres, mint a nagyszebeni csata után, azonban a visszavonulás ezúttal is produkált érdekes helyzeteket: a németek végignézték, írja Michael B. Barrett amerikai történész, amint egy katonákkal zsúfolásig telt vonat mozdonyára hirtelen több román tiszt száll fel, majd a következő pillanatban a mozdony, amelyről hirtelen lekapcsolták a kocsikat, egyet sípolt, és a vonatot hátrahagyva elrobogott a Tömösi-szoros felé.¹²⁶

Az első alakulat, amely október 8-án 6 óra körül ünnepélyes körülmények között bevonult a visszafoglalt városba, az 51. honvéd hadosztály egyik zászlóalja volt. „Eleinte óvatosan nyíltak ki a bezárt kapuajtók, tárultak ki a csukott ablakok – írja Szádeczky –, csak midőn a diadalittas honvédek víg magyar nótája felhangzott, özönlött a nép az uccára s virágokat szórtak a katonákra. A honvédek a városházátéren át a parancsnokság szállásává választott Korona vendéglő elé vonultak, ahol Fabritius h. polgármester üdvözölte az új térparancsnokot és hős honvédeit. Mire a közönség és katonaság lelkesedése a Himnusz eléneklésével adott kifejezést örömének a fényes győzelem s a boldog felszabadulás felett. Ebben az ünneplésben már német katonák is részt vettek.”¹²⁷

A város elfoglalása során a német és osztrák–magyar csapatok 25 ellenséges löveget zsákmányoltak és mintegy 1200 foglyot ejtettek; a románok által hátrahagyott vasúti kocsik, amelyek közül 200 élelmisszerrel, további 600 pedig mindenféle egyéb értékkel – többek között a sepsiszentgyörgyi dohánygyár készítményeivel – volt megrakva, a 189. ezred birtokába kerültek. Amint Szádeczky írja, a németek fegyveres őrseget állítottak köréjük, és még másnap sem engedtek magyar katonát a közelükbe,¹²⁸ saját legénységük ellenben alaposan megdézsmálta a vagonokat, mielőtt azok további sorsáról a hadosztály parancsnoksága rendelkezhetett volna.¹²⁹

Október 9-én újabb győzelmi bevonulásra került sor, ezúttal azonban a 187. hadosztályé volt a főszerep: a német katonák a délelőtti órákban, harangzúgás és a szász lakosság fergeteges ünneplése közepette masíroztak be a városba ahová a későbbiek során maga Falkenhayn is megérkezett. Mialatt Brassóban a bódult tömeg ide-oda kavargott, a

126 Barrett, i. m. 124.

127 Szádeczky, é. n. I. 182.

128 Szádeczky, é. n. I. 182.

129 Barrett, i. m. 124.

német tüzérség üres telkeken felállított lövegei – köztük egy Berta és egy Emília névre hallgató mozsár – a várostól mintegy 8 kilométerre levő visszavonuló román csapatokat tartották tűz alatt, a 9. hadsereg hadosztályai pedig megkezdték előnyomulásukat a határ irányába.¹³⁰ A hadjáratot hivatalosan Falkenhayn 10-én kiadott hadseregpáncsa zárta le, amelyben köszönetet mondott a csapatoknak és azok vezetőinek emberfeletti teljesítményükért.

A támadó román haderő ekkorra már nagyrészt valóban kiszorult Erdélyből. A német és az osztrák-magyar csapatok először azon két legnyugatibb ellenséges csoport ellen indítottak támadást, amelyeket Falkenhayn a szebeni csatát követően maga mögött hagyott, és október 2-án az orsovai, 10-én pedig a hátszegi csoportra mértek vereséget. Október 6-án a román 4. hadsereg is megkezdte visszavonulását az 1. hadsereg elől, melynek előnyomulása azonban csak 10-én, azt követően gyorsult fel, hogy csapatai a támadáshoz szükséges átcsoportosításokat befejezték. A támadók október 14-15-ére majdnem mindenütt elérték a román-magyar határt. Az erdélyi hadjárat ezzel tulajdonképpen véget ért.¹³¹



11. ábra. A magyar csapatok bevonulása Brassóba
(Forrás: Vasárnapi Újság, 63 évf. 43. szám, 1916. október 22., 679.)

130 Szádeczky, é. n. I. 183.

131 Vö. Nagy, 1922, I. 199., 202., 206.



12. ábra. A magyar csapatok bevonulását követő ünnepség

[Forrás: <http://archive.li/O6iGd/b534604858b245ce3f9f837ef93fb6291506676c.jpg>,
(Utolsó letöltés: 2017. 03. 15.)]

II. VITÁS KÉRDÉSEK

Ha valaki arra vállalkozik, hogy az első világháború román és magyar vonatkozású eseményeit mindkét szakirodalom tükrében vizsgálja, elkerülhetetlenül szembesülnie kell azzal, hogy a nagy világgégés a román historiográfiában többnyire a nemzeti egység megteremtéséért vívott háborúként kerül tárgyalásra, másrészt pedig számítania kell arra is, hogy a két háború közötti időszaknak, illetve a kommunizmus utolsó néhány évtizedének történetírói által meghonosított közhelyek akár a legújabb munkákban is előbukkanhatnak. Különösen igaz ez az erdélyi hadjáratra vonatkozóan, amely az 1918–19-es, román sikerekben gazdag időszakkal ellentétben a háborúnak egy súlyos kudarcokkal terhes fejezetét jelenti. Annak ellenére, hogy az áttekintett román tanulmányok hangneme gyökeresen különbözik egymástól, megírásuk között pedig majdnem egy évszázad telt el, a kudarcot magyarítani kívánó bizonyos toposzok a két háború közötti és a legújabb értelmezésekben egyaránt fontos szerephez jutnak (ilyen például a hősiesség és szükségyszerű bukás a túlerőben levő ellenféllel szemben). E fejezet első része nagyrészt e kérdés bizonyos vonatkozásaival foglalkozik.

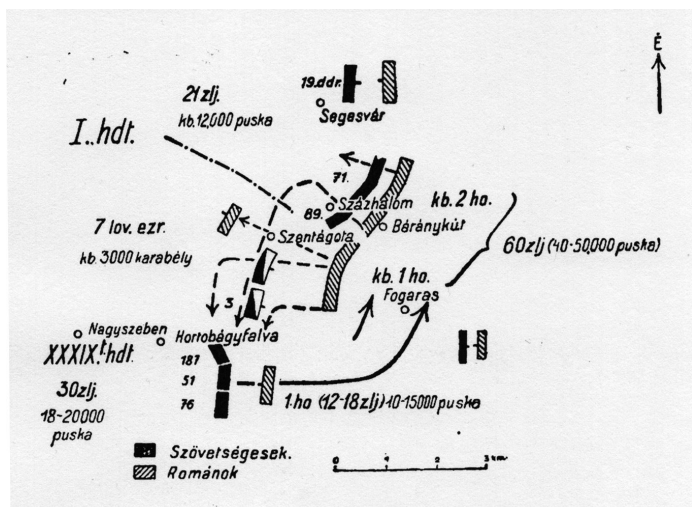
A fejezet második része a brassói csata legismertebbé vált mozzanátára, az ún. halálrajvonal esetére koncentrál, amelynek alaposabb áttekintésére mindeddig a magyar szakirodalomban sem került sor, holott az eset már az adott korban is meglehetősen nagy nyilvánosságot kapott. A román feldolgozásokat illetően a helyzet ennél is rosszabb: ezek többnyire másodlagos forrásokra támaszkodnak (ha egyáltalán történik bennük említés forrásokról), és az összeütkezésben részt vevő román katonákat vagy mitikus hősöknek, vagy tehetetlen áldozatoknak állítják be, akiknek – bármelyik szerepkörben jelenjenek is meg az előbbieik közül – az ellenség gonoszsága miatt kellett meghalniuk. Néhány szerző ennél is tovább megy, és egyenesen azokkal a civilek ellen irányuló atrocitásokkal hozza kapcsolatba a történetet, amelyeket a magyar honvédség katonái Szilágyippen és Ördökgúton követtek el a második világháború során. Ebben a részben tehát először az események bemutatásának különféle változatait veszem sorra, mivel azonban e változatok magukat az eseményeket meglehetősen felületesen kezelik, néhány, bárki számára hozzáférhető forrás alapján a tulajdonképpeni összecsapás alaposabb bemutatására is kísérletet teszek. Ezt követően kitérek a történet utóéletére, megvizsgálom az esetet a harctéri erőszak kérdése felől, végezetül pedig a brassói csata e mozzanatát Szilágyippel és Ördökgúttal párhuzamba állító értelmezés kapcsán röviden áttekintem annak a történelemszemléletnek a kialakulását, melynek hatására az említett értelmezés megszületett.

Az erőviszonyok kérdése

A román szakirodalomban – legyen szó a két háború között vagy napjainkban írott tanulmányokról – meglehetősen elterjedtnek mondható az a nézet, miszerint az erdélyi hadjárat során Románia viszonylag hamar valamiféle hátrányba került ellenfeleihez képest, hiszen hadseregének egyszerre két nagyhatalom katonáival kellett szembenéznie. A német és osztrák–magyar csapatok létszámát illetően Kirițescu mind a nagyszebeni, mind a brassói csata kapcsán azt állítja, a Falkenhayn vezette erők jelentős számbeli fölényben voltak a románokhoz képest.¹³² Anélkül, hogy egyetértene Kirițescu állításaival, Andrei Pogăciaș, a *Historia* című román történelmi folyóirat 2016. júniusi különszámának egyik szerzője szintén utal a központi hatalmak, illetve a

132 Kirițescu, i. m. 266., 299.

Románia által felvonultatott erők közötti aránytalanságra; amint írja, az Erdélybe érkező német csapatok számára az előttük álló hadjárat, amelyet egy apró és – amint a szöveg sugallja, kicsinységéből adódóan – jelentéktelen ellenféllel kellett megvívniuk, semmisségnek tűnt.¹³³ Mindezt semmilyen más forrás nem látszik megerősíteni, sőt Falkenhayn emlékirataiból egyenesen az derül ki, hogy a hadjárat kezdeti szakaszában maga a német hadvezér is komolyan számolt a román túlerő tényéből adódó kockázattal. Az Erdélybe vezényelt német csapatok örömeinek, amelyről egyébként ugyancsak Falkenhayn tesz említést, szintén nem az ellenség létszámához vagy jelentéktelenségéhez, hanem sokkal inkább ahhoz volt köze, hogy e hadjárat – a nyugati vagy a keleti front idegörlően egyhangú állásharcaival ellentétben – mozgóháborúnak ígérkezett.¹³⁴ Fontos azonban az eddigiekhez hozzátennünk, hogy a tárgyalt kijelentéstől eltekintve Andrei Pogăciaș írásának nincs köze a korábbi munkák szándékos torzításaihoz, az általa közölt számadatok pedig megegyeznek a szakirodalomban fellelhető egyéb adatokkal.



13. ábra. Az ellenfelek erőviszonyai a nagyszebeni csata után

(Forrás: Nagybacsoni Nagy Vilmos: „A nagyszebeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából” In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 263.)

133 Pogăciaș, i. m. 45.

134 Falkenhayn, i. m. 20–23.

Az említett különszám egy újabb szerzője, Florin Șperlea más megközelítésben ugyan, de szintén a román hadsereg létszámának elégtelenségére építve kívánja értelmezni az erdélyi hadjáratot. A román történész (nem teljesen alaptalanul) úgy vélekedik, az 1916-os kudarc egyik oka az erők elosztásában keresendő; amint írja, a négy román hadsereg 600 000 embere egy körülbelül 1500 kilométer hosszú arcvonalon került bevetésre, míg például a francia–angol fronton 700 kilométerre legalább négymillió katona jutott, és ugyancsak ennyien tartották megszállva a keleti front Riga és Dorna között húzódó, 1500 kilométer hosszúságú első vonalát.¹³⁵

Miután magát a problémát megfogalmaztuk, nézzük hát a számokat. A szemben álló felek erőviszonyának kérdését Andrei Pogăciaș és Nagy Vilmos egyaránt tárgyalja; az általuk közölt, illetve a nemzetközi szakirodalomban fellelhető egyéb adatokból az derül ki, hogy az erdélyi hadjárat idején Románia mintegy 240 zászlóalj, 12 000 főnyi lovasságot és 840 löveget vetett be;¹³⁶ ezzel szemben a két német és az osztrák–magyar hadsereg – ha létszámába beleszámítjuk azt a két hegyidandárt is, amelynek szeptember végén, október elején kellett Erdélybe érkeznie – saját becsléseim szerint összesen 138 zászlóalj, körülbelül 6550–8533 főnyi lovasságot és megközelítőleg 508 löveget tudott felvonultatni.¹³⁷ Amint arról korábban már szó esett, különösen az osztrák–magyar 1. hadsereg volt előnytelen helyzetben a velük szemben álló román erőkkel összehasonlítva.

135 Șperlea, i. m. 33.

136 A román történész az erdélyi hadműveletben részt vevő három román hadsereg adatait külön-külön közli. Vö. Pogăciaș, i. m. 44.

137 A. Gyalogság: A központi hatalmak haderejére vonatkozó általános adatokat Nagy Vilmos közli (Nagy, 1922, I. 83.); a hegyidandárok felépítését illetően lásd: Pilch, i. m. 63.; B. Lovasság: 22 lovasszázad: a minimális értéket a német lovasszázad (167 fő), a maximálisat az osztrák–magyar lovasszázad (200 fő) létszámának figyelembe vételével kaptam.

7 lovasezred: a minimális értéket a német lovasezred (879 fő), a maximálisat az osztrák–magyar lovasezred (1200 fő) létszámának figyelembe vételével számoltam ki. A német lovasezred létszámának becslése a 6 ezredből álló, 5278 főt számláló német lovashadosztály létszámát visszaosztva történt. (A lovasságra vonatkozó német, illetve osztrák–magyar adatok forrása: Szijj, 164; D. S. V. Fosten – R. J. Marrion – G. A. Embleton: *The German Army 1914–18*, London, 1978, Osprey, pp. 19–20.)

A két végösszeg a lovasság létszámát jelenti kétharmados feltöltöttség esetén. Teljes feltöltöttség esetén ez mintegy 9827–12 800 főre módosul. C. Tüzérség: a fegyvernemre vonatkozó adatokat lásd a szembenálló felek hadseregeit bemutató résznl.

A szemben álló felek

<i>Fegyvernem</i>	<i>Gyalogság</i>	<i>Lovasság</i>	<i>Tüzérség</i>
Román	240 zászlóalj	12.000 fő	840 löveg
Német és osztrák–magyar	138 zászlóalj	6 550–8 533 fő	508 löveg

Meglehetősen pontosan ismerjük a hadjárat két nagyobb csatájában részt vevő hadseregek létszámát is. Falkenhayn emlékirataiból tudjuk, hogy Nagyszebennél megközelítőleg 20 000 német és osztrák–magyar katona harcolt a román hadsereg körülbelül 40 000 embere ellen, míg Brassónál Nagy Vilmos számításai szerint a német hadvezér 24 zászlóaljból, 4 lovas századból és 49 ütegből álló erejének mintegy 80-84 román zászlóaljjal kellett megmérkőznie.¹³⁸ Bár a román hadsereg vonatkozó adatok pontosságának megállapításához további kutatásokra van szükség (a román 4. és 6. hadosztálynak a korábbi harcok során elszenvedett veszteségeit is figyelembe kell vennünk), Nagy abban aligha téved, hogy a 9. hadsereg hadosztályai, amelyek Brassónál győzelmet arattak, számbelileg jelentősen alatta maradtak az ellenfél haderejének.¹³⁹

Florin Șperlea azon érvelése, miszerint a román hadsereg jóval kevesebb katonát tudott felvonultatni egy adott hosszúságú frontszakaszon, mint a franciák, az angolok vagy az oroszok, szintén nem állja meg a helyét, ugyanis míg 1916-ra a nyugati és a keleti fronton egyaránt állóháború alakult ki, Erdélyben – ahol a Șperlea által közölt adatok alapján a román hadsereg mintegy 420 000 katonája harcolt – a frontok megmerevedésére egyáltalán nem került sor; itt a szembenálló felek mindvégig mozgóháborút vívtak egymással. Annak tehát, hogy itt más európai hadszínterekhez képest egy kilométernyi frontszakaszra mennyi katona jutott, az események későbbi alakulása szempontjából aligha volt jelentősége.

A halott rajvonat kérdése

Az erdélyi hadjárat másik vitás mozzanata – az ún. halott román rajvonat esete – ugyancsak a brassói csatához fűződik. A megnevezés

¹³⁸ Nagy, 1922, I. 191–192.

¹³⁹ Az említett román hadosztályok szeptember 29-én Kercisóránál és Hégennél, október 5-én pedig Persánynál, Ósínkánál és Kőhalomnál vettek részt komolyabb harcokban. Lásd Nagy, 1925, 167.

tulajdonképpen egy rajtaütést takar, melynek során egy vitatott hovatartozású és erejű egységnek sikerült átkarolnia és megsemmisítenie egy 150-200 főnyi román csoportot. Az eset utóéletéről a román történetírásban Bogdan-Florin Popovici közölt 2008-ban egy rövidebb összefoglalót, de a történet egyik első változata már Kirițescu monográfiájában is megtalálható.

Ez utóbbi szerint a brassói csata során a 24. Tecuci ezred 168 embere egy vasúti töltés oldalában, egy megközelítőleg 200 méternyi hosszúságú szakaszon foglalt állást; a román katonák géppuskával is rendelkeztek. Ebből az állásból két napon át – október 7-én és 8-án – verték vissza sikerrel a Méhkertek felől támadó ellenséges csoportokat, azonban a harc hevében nem vették észre, hogy időközben a vonal balszárnya fedetlenül maradt.



14. ábra. Jelfy Gyula fotója a halálrajvonalról
(Forrás: Vasárnapi Újság, 63 évf. 44. szám, 1916. október 29., címlap.)

Ezt előbb egy német járőr fedezte fel, majd a sötétség beálltát kihasználva egy két géppuskával felszerelt ellenséges egység lopózott be a vasúti töltés mögötti egyik romos raktárépületbe, mialatt kézigránátokkal felszerelt bajtársaik hátulról közelítették meg a román arcvonalat. Maga a harc csak körülbelül 2-3 percig tartott; mindazok, akik valami csoda folytán túléltek a géppuskások tüzét, a megkerülő csoport kézigránátjainak estek áldozatul. Az esetet tárgyalva Kirițescu úgy véli, aljasság volt a németek részéről lemészárolni a román katonákat, hiszen a háború törvényeinek megfelelően akár foglyul is ejthették volna őket.¹⁴⁰

A *Gazeta Transilvaniei* című román nyelvű brassói lap néhány apró különbséggel kiegészítve, de lényegében hasonlóan meséli el a történeteket; egyrészt az október 10-ére virradó éjszakára teszi az esetet, másrészt megnevezi azt a román csoportot, amely a két napig tartó harcot követően lőszer nélkül maradt, és emiatt kénytelen volt elvonulni a vasúti töltés mellől (a 45. – másképpen Vlașca – ezred másfél század erejű csoportjáról van szó, amelyet Cristescu Sava százados vezetett). Az újságban közölt írás szerint a románok ellenállása miatt az ellenség jelentős túlerőt vont össze velük szemben, és tulajdonképpen ennek a túlerőben levő csoportnak az emberei karolták át a bertalani állomás melletti román állást, hogy aztán a cikk írója szerint barbár módon – oldalról és hátulról – lemészárolják a töltés oldalában hasaló katonákat. Az említett újságíró azt is tudni véli, miért nem szólították fel megadásra a bekerített románokat ahelyett, hogy megölték volna őket: egyfelől úgy gondolja, az ellenséges katonák túlbecsülték a Bertalannál levő csoport létszámát, és a közelben gyanított román erők további támadásától tartva tették, amit tettek, másfelől azt feltételezi, a románok kétnapi ellenállása dühítette fel az ellenséget, akik így álltak bosszút rajtuk.¹⁴¹

A történet egy harmadik verziója – feltehetően szintén román közvetítéssel – Torrey könyvében bukkan fel, aki a rajtaütést nem németek, hanem a magyarok számlájára írja. Az amerikai történész úgy tudja, Brassó ostroma során a magyar csapatok támadása főleg a Szent Bertalan-templom és az állomás környékére korlátozódott, amit

140 Kirițescu, i. m. 298.

141 A *Gazeta Transilvaniei* (nr. 145–147/1921.) cikkéről lásd Bogdan-Florin Popovici: „Monumentul eroilor de la Bartolomeu, Brașov”. In *Magazin Istoric*, iulie 2008, An XLII (serie noua), Nr. 7, 26–27.

azzal magyaráz, hogy a parancsnokuk nem szerette volna, ha emberei belevesznek a házak tengerébe.¹⁴² Velük szemben egy pontosabban meg nem nevezett román zászlóalj volt védelemben, amely a későbbiek során visszavonult, mindössze egy századot hagyva hátra utóvéd gyanánt. Torrey szerint a halott rajvonal katonái tulajdonképpen ehhez az utóvédhez tartoztak, amelynek emberei mindaddig kitartottak állásaikban, míg az utolsó is elesett közülük.¹⁴³

Egy negyedik változat, amelyet Popovici Heinrich Wachner¹⁴⁴ hivatkozva ismertet, a németektől származik, és több lényeges ponton is eltér a korábbiaktól. Eszerint a románok csak valamikor a rajtaütés előtt húzódtak a vasúti töltés mögé, miután a töltés előtti krumpliföldeken sikertelenül próbálták oldalba támadni a németeket; itt lepte meg őket G. porosz hadnagy egysége. A poroszok géppuskája tüzet nyitott a töltés oldalában hasaló ellenségre, azonban a fegyver, amelyet egy Srassbourg nevű tizedes kezelt, 200 lövés után elakadt. További újdonság, hogy e változatban a németek és a magyarok közösen vettek részt a rajtaütésben; körülbelül Strassbourg géppuskájának elhallgatásával egyidőben, írja a német szerző, egy magyar géppuska is megszólalt a poroszok jobbján, ám a románok olyan intenzív tüzet zúdítottak rájuk, illetve kézigránátokkal is támadták őket, hogy a magyarok egy heveder kilövése után kénytelenek voltak állást változtatni. A németeknek végül sikerült elhárítaniuk az akadályt, és újra működésbe hozták a fegyvert, a szövegben azonban ennek ellenére sincs szó arról, hogy mindenkit megöltek volna; a két géppuska pusztító tüzének hatását látva – így a szerző – a még életben levő román katonák megadták magukat.¹⁴⁵

Végül Bogdan-Florin Popovici több olyan, a közelmúltban megjelentetett műről is említést tesz, amelyek a bertalani állomásnál történt esetet egyértelműen a magyarok (és kisebb mértékben a németek) gonoszságának bizonyítékeként tárgyalják, mi több, ezek egyikének szerzője egyenesen úgy véli, hogy az itteni események mintegy előrevetítik a második világháború során Szilágyippen és Ördökgúton

142 Torrey magyarázata a helyismeret hiányában nem számol azzal, hogy a honvédek éppen a Bertalan környéki harcokat követően – tehát a halálrajvonal katonáinak eleste után – jutottak Obrassó területére, ahol gyilkos utcai harcok bontakoztak ki köztük és a visszavonulóban levő román erők között.

143 Torrey, i. m. 105.

144 Heinrich Wachner: *Istoria Țării Bâsei*. Braşov, 1995, Editura Aldus.

145 Popovici, i. m. 28.

elkövetett magyar atrocitásokat. Bár Popovici maga szakmailag tévesnek, illetve túlzónak minősíti mindazokat az értelmezéseket, amelyek egy-egy etnikum (rossz) tulajdonságaiban vélik megtalálni egyik vagy másik történelmi esemény magyarázatát, minden jel szerint úgy tűnik, ezek továbbra is gyakorolnak valamiféle befolyást a románok magyarságképének alakításában.

Bár a fenti változatok apróbb részleteiket illetően is különböznek egymástól, a legnyilvánvalóbb eltérés kétségkívül a rajtaütés végrehajtóinak nemzetiségét illetően mutatkozik meg közöttük; ezzel szemben a magyar forrásokból egy sokkal egységesebb történet bontakozik ki. A továbbiakban ezt vesszük szemügyre.

Amint az említett forrásokból kiderül, magára az eseményre október 8-án reggel 7 óra után, az 51. hadosztály támadásának nyitányaként került sor, és a 305/III. zászlóalja (parancsnok: Petrán Sándor százados), illetve két géppuskás osztag vett részt benne. Az egyik osztagot Cseh Lajos hadnagy, a másikat Bedő Géza zászlós vezette. Cseh Lajost több forrás is a brassói 24. gyalogezred géppuskás tanfolyamának vezetőjeként azonosítja, embereit pedig – Bedő alárendeltjeivel egyetemben – a csatában részt vevő magyar erők közvetlen parancsnoka, Farkas Vince ezredes is brassóiakként emlegeti, ami arra utal, hogy a katonák ugyancsak a 24. gyalogezred kötelékében szolgálhattak a román offenzíva előtt, és feltehetőleg a város tágabb környékéről – Barcaságról és Háromszékről – származtak.

Az 51-esek támadása nyugatról, Vidombák felől indult. Szász M. Gézának köszönhetően, aki maga is részt vett a brassói csatában, és aki a halálrajvonalról szóló beszámolójához egy térképvázlatot is mellékel, viszonylag pontosan ismerjük a rajtaütést végrehajtó egység helyzetét e támadásban.¹⁴⁶ A vázlat alapján úgy tűnik, Cseh Lajos osztaga a Petrán zászlóalj balszárnyán, közvetlenül a kelet–nyugati irányba futó vasút déli oldalán nyomult előre a város felé, a román csapatok egy része pedig a magyarok és a város között, a bertalani állomásnál foglalt állást (a Bedő-féle csoport nem kerül jelölésre a térképen).¹⁴⁷ A román katonák ugyancsak a vasúti töltés déli oldalán, arccal észak felé fordulva rendezkedtek be védelemre. Cseh Lajos

146 Közreadja Veres Emese Gyöngyvér: *Mikor Oláhország háborút izene*. Budapest, 2008, Barca Kiadó, 296.

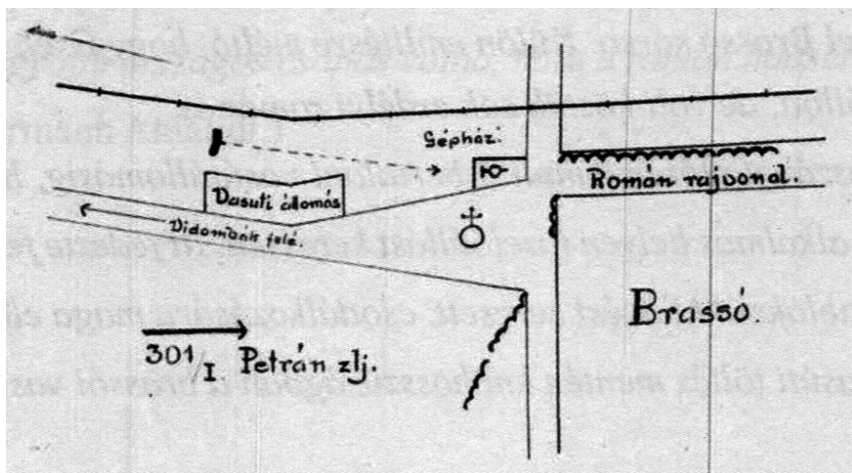
147 A vázlaton a Petrán zászlóalj száma helytelenül van megadva. A géppuskások feltehetően a zászlóalj balszárnyán helyezkedtek el.

emberei, akik a vasúttal párhuzamosan haladtak, egyenesen e csoport balszárnya felé tartottak.

Egy másik nagyobb román csoport az előzőtől délre, egy megközelítőleg észak–déli irányú vonal mentén kerül ábrázolásra (ha e vonalat meghosszabbítanánk, valahol az előző csoport balszárnyának magasságában kellene elérnie a töltést). Ez a csoport nagyjából Petrán százados zászlóaljával állt szemben.¹⁴⁸ Ugyan a két román vonal nem érintkezett közvetlenül egymással, de a köztük levő területen, mindkettőtől körülbelül egyenlő távolságra a térkép egy újabb, az előbbieknél kisebb román egységet jelöl. Amennyiben ez az egység nem visszavonult az adott szakaszra, hanem valamiféle elképzelés részeként került oda, feltehetően az volt a feladata, hogy a két előbbi csoport között az összeköttetést biztosítsa, illetve hogy a közeledési irányokat tűzzel lezárja. Valószínű azonban, hogy az itt állásban levő katonák helyzetükből adódóan csak részben láthatták be a töltés melletti arcvonalszárnyán túli épületek felé vezető utat (ha az utcán és nem valamiféle fedezék mögött foglaltak helyet, ez utóbbi ugyanis tovább szűkítette volna a látóterüket). Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy bár a térkép ezt csak korlátozottan képes visszaadni, magára a harcra városi körülmények között került sor, ahol a kilátást további épületek, kerítések és fák is akadályozhatták. Feltehetőleg ezzel magyarázható, hogy a magyar egységnek sikerült észrevétlenül a román vonal oldalába kerülnie. Mindez azonban csupán feltételezés; az sem zárható ki teljesen, hogy a vasút mellett hasalók parancsnoka egyszerűen nem gondoskodott a balszárny biztosításáról.

Magáról a rajtaütrésről több beszámoló is született. Ezek közül kettőnek a szerzőjéről, a már említett Szász M. Gézaról, illetve Szádeczky-Kardoss Lajosról tudjuk, hogy a helyszínen, mondhatni első kézből szerezték értesüléseiket, ráadásul Szádeczky azt állítja, a későbbiek során Cseh Lajos maga is papírra vetette számára a történeteket. Amint az említett szövegekből kiderül, az október 8-i támadás során Cseh Lajos és Bedő Géza géppuskásai feltehetően a Petrán zászlóalj előretörésének támogatásához kerestek alkalmas tüzelőállást, amikor reggel 7.30 körül felfedezték, hogy a bertaláni állomásnál a vasúti töltés oldalában román katonák hasalnak.

148 Ez esetben figyelembe kell vennünk a térkép vázlatos voltát; nem kizárt, hogy a városi környezet miatt a Petrán-zászlóaljnak nem lett volna lehetősége toronyiránt megközelíteni az említett csoportot.



15. ábra. A Bertalannál végrehajtott rajtaiütés vázlata
 (Forrás: Veres Emese Gyöngyvér: Mikor Oláhország háborút izene.
 Budapest, 2008, Barca Kiadó, 296.)

Ezt követően a magyarok kúszva megközelítették az állomás területén található fűtőházat, amelyből rá lehetett látni az ellenséges vonalra, behatoltak az épületbe, és a töltés irányába néző ablakokban megkezdtek a két géppuska felállítását. A fegyverekkel foglalatосkodók közül több forrás külön is megemlíti Depner Jánost, akit holttévényi szászként azonosítanak.

Bármilyen óvatosak is voltak a honvédek, írja Szász M. Géza, egy román katona észrevette őket, és puskával a kezében rájuk rohant, azonban egy Balló nevű őrzetőnek sikerült egy rakasszal leütnie a támadót. A töltés mellett fekvők figyelme csak ekkor, leütött társuk ordítására fordult az épület felé, azonban már túl késő volt ahhoz, hogy bármit is tegyenek: a két géppuska körülbelül 15 méternyi távolságból tüzet nyitott rájuk.

A harc során, amely mindössze két-három percig tarhatott, a honvédek kétszer két hevedert – tehát mintegy 1000 töltényt – lőttek ki az ellenséges csoportra.¹⁴⁹ A hatás rettenetes volt; Szádeczky, aki 24 órával az események után ért a helyszínre, így írja le a látványt: „A vasúttöltés aljában 2-300 méter hosszában eltorzult arcú, megmevült, keresztül-kasul heverő holttestek, sokféle pozitúrában, amint

149 Lásd *Vasárnapi Újság*, 1916. október 29.; Veres, i. m. 297.; Szádeczky, 1918, 63.

éppen a golyó váratlanul találta őket. Egyik a bocskorát kötötte, a másik, amint reggeli falatozás közben hagymát tett a szájába, a harmadik felkapott karral a fejéhez kapva. A negyedik – a legborzasztóbb látvány – szétlőtt üres koponyával, melynek kiröppent agyvelejét felemelt markában tartotta.”¹⁵⁰

Amikor a tüzelés véget ért, a már említett Depner János állítólag azt mondta, ő azt se bánja, ha meghal is, mert újra láthatta Brassót, és bosszút állhatott a hazájára törő ellenségen. Abból kiindulva, hogy a katonák – harcoljanak bármely háborúban – gyakran tulajdonítanak fontosságot a különféle előjeleknek, Depner szavai bizonyára nem múltak el minden hatás nélkül, különösen hogy a szász férfi végül valóban nem élte túl az ostromot; mindössze néhány órával később, a Fellegvárért vívott harc közben, géppuskája mellett érte a halálos lövés.¹⁵¹



16. ábra. A Hosszú utca a harcok után
(Korabeli képeslap)

150 Szádeczky, é. n. I. 176–177.

151 Szádeczky, 1918, 63.

A beszámolók szerint a rajtaütés alkalmából a töltés mellett hasalók nem tanúsítottak számottevő ellenállást, azonban egy szakasznyi román katonának, akik a vasúttal párhuzamosan húzódó kerítés mögül törtek elő, sikerült anélkül megrohamoznia a honvédeket, hogy a géppuskák tűz alá vehették volna őket (véltetően a térképen a két nagyobb csoport között ábrázolt kis egység emberei indították a rohamot). Az ellentámadást követően a fűtőház körül elkeseredett közelharc alakult ki, amelyet valószínűleg szuronnyal, puskatussal, és a források szerint gyalogsági ásóval vívtak. A küzdelemből végül a magyarok kerültek ki győztesen. Szász M. Géza azt állítja, mind megölték a támadókat; még azoknak sem kegyelmeztek, akik az életükért könyörögtek.¹⁵² Szász e megjegyzésére a későbbiek során bővebben is kitérünk.

A két fentebbi beszámolót olvasva a kutatónak az az érzése támad, mintha a bertalani állomás körüli küzdelem kapcsán minden érdem Cseh és Bedő embereit illetné meg. Ezzel szemben Farkas Vince – külön kiemelve a géppuskások szerepét – azt írja, az állomást heves kézigránát, kézitusa-, puska- és géppuskaharcot követően a Petrán zászlóaljnak sikerült elfoglalnia. Bár Farkas úgy tudja, körülbelül 250 halott maradt a csatatéren, semmi olyasmiről nem tesz említést, hogy a magyarok mindenkit megöltek volna; ehelyett a jelentésben az szerepel, hogy a még életben maradt román csapattöredékek Óbrassó területére húzódtak vissza az őket üldöző magyar különítmények elől. A bertalani állomásnál vívott összeütközés után a Petrán zászlóalj – amint arról már bővebben szó esett – a Fortyogó-hegy, illetve Óbrassó ellen intézett támadást.

A magyar szakirodalom alapján némi fogalmat alkothatunk a rajtaütés utóéletéről is. Mindössze két nappal a csata után és egy nappal azt követően, hogy a bertalani állomás mellett elesett román katonákat eltemették, az ún. halott- vagy halálrajvonal története elindult a maga útján. Elsőként Brassó vezetésének kérésére a már említett Farkas Vince ezredes vetette papírra 1916. október 10-én; Szádeczky tudomása szerint ez a szöveg a későbbiek során *Brassó bevétele. 1916 október 8.* címen, a 200. dandár hivatalos könyvnyomatos kiadványaként is megjelent. Bár ebből egyetlen példánynak sem sikerült a nyomára bukkanni, a beszámolót valamilyen formában minden kétséget kizáróan kinyom-

152 Veres, i. m. 297.

tatták, ugyanis román fordítását 1917. január–februárjában a *Brassói Lapokra* hivatkozva a *Gazeta Transilvaniei* is közölte.¹⁵³ Néhány héttel a Farkas-féle beszámoló keletkezése után az első képi ábrázolás is napvilágot látott; a fényképet, amelyet Jelfy Gyula készített, a *Vasárnapi Újság* 1916. október 29-i száma a címlapon hozta (a fotó készítéséről Szádeczky könyvében is találunk utalást). Ekkor még a rajtaütést Brassó lakossága egyértelműen és kizárólag az 51. hadosztály embereihez kötötte. Kamenitzky Etelka, aki körülbelül november 16–17. körül érkezhettek a városba, Ádám Éva álnéven megjelentetett könyvében a következőket írja ezzel kapcsolatban: „Nem lehet feladatomban a csaták menetének leírása. Csak neveket jegyzek össze, kiket a nép emleget. De Petrán Sándor, ma vitéz Petrányi ezredes, a 305. h[onvéd]. gy[alog]. ezr[ed]. III. z[ászlóalj]. parancsnok hőstettéről hallok legtöbbit, a Bertalan vasútállomással kapcsolatban. [...] Ebben a harcban ugyan csak hősként emlegetik Cseh Lajos hadnagyot...”¹⁵⁴

A történet igen sokáig fennmaradt a barcasági magyarok emlékeztetésében; Veres Emese-Gyöngyvér Csernátfalva kapcsán tesz említést róla, a szerző pedig az 1980-as években Krizbán hallotta először.¹⁵⁵

Egészen másképp alakult ezzel szemben az írott változatok sorsa. Szádeczky egy 1918-ban közölt cikkében már amiatt háborog, hogy míg a magyar kiadók papírhányra hivatkozva elutasították az erdélyi hadjárat történetének publikálását, a németek több könyvet is kiadtak e téma kapcsán, amelyekben egyrészt teljesen mellőzik a magyar katonák szerepének bemutatását, másrészt saját csapataiknak tulajdonítják azt is, amit a honvédek vittek véghez.¹⁵⁶ Szádeczky a magyar részvétel melletti bizonyítékként a 200. dandár kiadványára, ezrednaplókra, vezérkari feljegyzésekre és térképekre hivatkozik, illetve említést tesz egy bizonyos Wild József kapitány előadásáról is, amelyre 1917. szeptember 24-én a brassói Fellegvárban, a német császár jelenlétében került sor.¹⁵⁷ Szintén a magyar részvételt látszik megerősíteni Farkas Vince ezredes többször idézett beszámolója, amelynek egy változatát

153 Ioan Vlad: *Románismul braşovenilor: documente, 1916–1919*. 1998, Ed. Transilvania Expres, 128–133.

154 Ádám Éva: *Hadak útján. Az Olt partjától a Piaveig*. Budapest, é. n., Magyar Szépirodalmi Pártoló Egyesülete Kiadása, 56. http://mtdportal.extra.hu/books/kamenyitzky_etel_a_hadak_utjan.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)

155 Veres, i. m. 299.

156 Szádeczky, 1918, 57.

157 Uo. 60.

– az 51. hadosztály néhány korabeli utasításával kiegészítve – Tanító Béla 1933-ban a *Magyar Katonai Szemle* 4. füzetében ismét publikálta. Mindezek alapján joggal feltételezhető tehát, hogy 1916. október 8-án valóban az 51. honvéd hadosztály katonái ütöttek rajta a bertalani állomáson levő román csapatokon.

A történet román utóéletének kezdeteiről meglehetősen keveset tudunk, valószínű azonban, hogy Kirițescu műve, amely először 1922-ben jelent meg, s azóta pedig több kiadást is megért, nagyban hozzájárult az eset ismertté válásához, és a további verziók hangvételeire is jelentős hatást gyakorolt. Különösen fontos ilyen szempontból a román történész azon állítása, mely szerint az ellenséges egység tagjai szándékosan mészárolták le a román katonákat, holott foglyul is ejthették volna őket. Mivel e vélemény a továbbiakban többször is feltűnik a különféle román változatokban, annak ellenére is érdemes bővebben foglalkoznunk vele, hogy szakmaiatlanságára Bogdan-Florin Popovici történész is felhívja a figyelmet.

Magá az állítás azért is érdekes, mert Kirițescu történészként Cseh Lajosnak, a katonának a döntését kérdőjelezi meg, amelyet ráadásul az említett hadnagy harc közben – ha úgy tetszik, a háború kódében – hozott. Nagybaczoni Nagy Vilmos, aki maga is katonai szakíróként dolgozta fel a hadjárat történetét, egy 1925-ben megjelent írásában éppen az ebben rejlő visszásságra hívja fel a figyelmet, abbéli meggyőződésének adva hangot, hogy egy olyan embertől, aki maga talán sohasem volt katona, aligha lehet elfogulatlan szakvéleményt várni. „[M]iként képzelem el [Kirițescu] a hadviselést – kérde –, ha tőlünk azt követeli, hogy mi ne használjuk ki a harcászati előnyöket és minden józan ésszel ellentétben, harc közben követel tőlünk ilyen eljárást...;” majd így folytatja: „A mi rajtaütésünk az általános, minden hadseregben követett harcászati elvek szerint történt, melynek egyik legfontosabbika a meglepetés és előnyös helyzetek gyors és merész kihasználásának elve rendes katonai osztaggal szemben, melynek módja lett volna ez ellen védekezni, hiszen fegyver volt a kezében.”¹⁵⁸

Érdekes módon a Kirițescu által felvetett kérdés – ha némileg más formában is – Szász M. Géza beszámolójában is visszaköszön. Szász nyilvánvalóan nem a rajtaütés szükségességét vonja kétségbe; amint

158 Nagybaczoni Nagy Vilmos: A brassói csata. In *Hadtörténelmi szemelvények. A Magyar Katonai Közlöny 1925. évi karácsonyi melléklete*, 1925, 159. (A továbbiakban Nagy, 1925.)

már szóba került, ő azt írja, hogy a magyarok az ezt követő közelharc során azoknak az ellenséges katonáknak sem kegyelmeztek, akik az életükért könyörögtek. Bár ezúttal a diadalmaskodó fél kíméletlensége egészen más kontextusban jelenik meg, mint Kiriřescunál, ráadásul egy jóval kisebb csoport ellen is irányul, kétségtelen, hogy e szövegnek is lehetséges olyan olvasata, miszerint a román katonák egy részének – mivel tulajdonképpen meg akarták adni magukat a magyaroknak – nem kellett volna meghalnia. Elképzelhető azonban, hogy Szász írásában az ellenfél minden emberének megölése pusztán valamiféle heroizáló történelemszemlélet megnyilvánulása, ugyanis a Farkas Vince által közzétett jelentésben például nincs szó arról, hogy az összecsapásban részt vevő román katonák egytől egyig elestek volna a küzdelem során. Az ezredes két alkalommal tér ki a túlélők további sorsára: egyrészt megemlíti, hogy a Bertalannál szétvert csapatok maradványai Óbrassó házai közé vették be magukat, másrészt pedig közli, hogy az állomás és a Fortyogó-hegy birtoklásáért folytatott harcok következtében mintegy 600 legénységi állományú román katona és 3 tiszt (sic!) került a magyarok fogságába.¹⁵⁹ Mindezek ellenére teljes határozottsággal az sem jelenthető ki, hogy a magyar honvédek biztosan nem ölték meg egyetlen olyan román katonát sem, aki kegyelemért könyörgött.

Azt, hogy pontosan mit éreztek a küzdelem résztvevői, ma már természetesen lehetetlen rekonstruálni, érdemes azonban áttekintnünk néhány olyan tényezőt, amelyek minden valószínűség szerint befolyásolhatták a harc hevesességét. Amint korábban is szóba került, a két géppuskás osztag emberei feltehetően Brassó környékéről, illetve a közeli Háromszékről származtak: Cseh Lajost az egyik forrás zágoniként, Depner Jánost hőltövényiként azonosítja. A román támadás – más határ menti megyékkel együtt – éppen ezeket a régiókat érintette leginkább, hatalmas menekülthullámot idézve elő a lakosság körében, és minden kétséget kizáróan kihatott a katonai szolgálatukat teljesítő férfiak hangulatára is, akik egy-egy alakulat kötelékében visszavonulva gyakran voltak tanúi a polgári lakosság menekülésének, ugyanakkor többnyire semmit nem tudtak arról, hogy saját családjukkal mi történt. Az ebből adódó feszültséget jól példázza Sala Andrásnak, egy ugyancsak Brassóban szolgáló krizbai katonának az esete, aki a

159 Tanító, i. m. 219.

román betörést követően megszökött egységétől, hogy a menekülők között családtagjait megkeresse. A Bertalannál bevetett osztag tagjai tehát ezúttal nem valami távoli célért vagy elvont fogalomért, hanem saját lakóhelyük felszabadításáért harcoltak, ráadásul igen valószínű, hogy az ellenséges katonákban szeretteik vélt vagy valós szerencsétlenségének okozóit látták.

Bár ez a magyarázat önmagában is kielégítőnek tűnik, a Szász által említett mozzanat kapcsán ajánlatos figyelembe vennünk néhány további, szintén igen fontos tény, amelyeknek nem az ellenfelek kilétéhez, hanem általában a fegyveres konfliktusok természetéhez van köztük. Ezek közül az első kimondottan az első világháborúhoz kapcsolódik. A különféle hadszíntereket megjárt katonák elbeszéléseiben gyakran történik utalás arra, hogy a különösen pusztító hatású fegyverek kezelői többnyire közutálatnak örvendtek az ellenség körében. Az első világháborúban a legnépszerűtlenebbek kétségkívül a lángszórósok voltak – ők aligha számíthattak kegyelemre, ha fogságba estek –, de úgy tűnik, az erdélyi hadjárat idején valamelyest hasonló megítélés alá estek a géppuskások is. Amint Szádeczky írja, szeptember 22-én a Schmettow-hadtest előretolt egységeinek egy részét Glimboka mellett a túlerőben levő román csapatok bekerítették, és végül felül is kerekedtek rajtuk, mivel azonban a huszárok géppuskáit nem sikerült időben elhallgattatni, a győzelemért igen drága árat kellett fizetniük. A veszteségek miatt feldühödött román katonák végül az ellenség sebesültjeit is megölték, és Hunyadi Ferenc huszárhadnagyot, illetve egy másik tisztársát, akit Szádeczky csak nevének kezdőbetűivel, Sz. Gy.-ként azonosít, ugyancsak főbe akarták lőni „mint géppel harcolókat.” A két fogságba esett férfi végül csak néhány magasabb rangú román tiszt közbelépésének köszönhetően menekült meg a kivégzéstől.¹⁶⁰ Feltételezhető tehát, hogy a bertalani rajtaütést követő kézitusa vadságához a géppuskások-gyalogosok közötti ellentét – tekintve a géppuskások másodpercekkel korábbi tevékenységét – ugyancsak hozzájárulhatott.

A másik tény, amelyre *Acts of War*¹⁶¹ című munkájában Richard Holmes angol hadtörténész világít rá, némileg összefügg az előzővel, és egyszerűen a háború alapvető törvényszerűségeihez tartozik. Egy

¹⁶⁰ Szádeczky, é. n. I. 131-132.

¹⁶¹ Bár az angol *act* a szó szoros értelmében cselekedetet jelent, Holmes művének címét legáltalában *A háború természeteként* lehetne magyarrá fordítani.

katonának, írja Holmes, aki csak azt követően próbálja megadni magát, mikor már a kézfegyverek hatósugarán belüli közelségbe jutott az ellenség, mindössze ötven százaléknyi esélye van arra, hogy megkegyelmezzenek neki. Ernst Jünger, aki közvetlenül is megtapasztalta egy-egy támadás során a rohammal járó felfokozott lelkiállapotot, ugyancsak hasonlóan vélekedik: a támadó, aki vörös köddel a szemén, azzal az egyetlen céllal rohan előre, hogy öljön, aligha fogja tudni megváltoztatni az érzelmeit az utolsó néhány méteren.¹⁶² Mindemellett a brassói csata kapcsán is ismerünk olyan esetet, amikor nem került sor a magukat az utolsó pillanatban megadni akarók megölésére: „az el[lenség]g rövid ellen állás után feladta a küzdelmet – írja a csata egyik résztvevője –, egy részüknek sikerült idejében elmenekülni, az állásban 7 halott, 5 sebesült és 22 fogoly maradt, kik térdre esve, levett sapkával, folytonos keresztvetésekkel könyörögtek nyomorult életük kegyelméért. A honvédek lelkesedése leírhatatlan volt, örömeikben sírtak-nevettek...”¹⁶³

Végezetül ki kell térnünk azokra az értelmezésekre is, amelyek a brassói halálrajvonal esetét a szilágyippi és ördöggúti mézszárlásokkal hozzák kapcsolatba. Amint láttuk, Nagy Vilmos katonaként, Bogdan-Florin Popovici pedig történészként hívta fel a figyelmet ezek szakmátlanságára. Mivel korábban mindkét álláspontonról volt szó, ezúttal szükségtelen bővebben foglalkoznunk velük. Érdemes viszont röviden szemügyre vennünk annak a szemléletnek a kialakulását, melynek szellemében az említett értelmezések keletkeztek, azonban szükséges előrebocsátanunk, hogy e szemlélet hatása nem annyira az első, hanem inkább a második világháború emlékezete kapcsán érhető tetten. *Victims and Heroes* című kitűnő könyvében Maria Bucur úgy véli, a két világháborúra vonatkozó hivatalos román emlékezetpolitikában (és tegyük hozzá, a román történetírásban) 1965 után jelentős fordulat állt be, e fordulatot pedig az idézte elő, hogy Nicolae Ceaușescut a Román Kommunista Párt főtitkárává választották. Az Egyesült Államokban tanító neves román történész szerint ekkor vette kezdetét az a nagyarányú vállalkozás, amely (egyéb történelmi korszakok mellett) a második világháború emlékezetének átalakítását tűzte ki céljául.¹⁶⁴ Míg

162 Richard Holmes: *Acts of War. The Behaviour of Men in Battle*. London, 2004, Cassel Military Paperbacks, 382.

163 Idézi Veres, i. m. 301.

164 Valószínűleg erre a korszakra tehető a horthysta kifejezés kreálása is, amelyet

e folyamat során a Holokauszt romániai vonatkozásait egyre inkább elhallgatták, mindazok az események, amelyekre a magyar közigazgatás alatt álló Észak-Erdélyben került sor, meglehetősen nagy nyilvánosságot kaptak, és ugyancsak egyre kiemeltebb szerephez jutottak azok az atrocitások is, amelyeknek észak-erdélyi román civilek voltak az elszenvedői. Az említett korszakra jellemző törekvések eredményeként a kommunizmus végére mindaz, amit román katonák vagy civilek a második világháború idején zsidó, roma vagy magyar polgártársaik ellen elkövettek, feledésbe merültek, maguk a románok pedig szinte kizárólag valamely idegen befolyás vagy hatalom áldozataként kerültek bemutatásra.¹⁶⁵ Ugyan Bucur erre nem tér ki külön, de az első világháborút illetően meglehetősen hasonló szemlélet vált uralkodóvá; a román csapatok megszálló erőkként való működése, az erdélyi hadjárat során elhurcolt civil túszok sorsa vagy a Románia területén működő fogolytáborok kérdése mindmáig tabunak számítanak a román szakirodalomban.

Térjünk azonban vissza a bertalani rajtaütéshez. Amint láttuk, már Kiritescu elkövetőkről és áldozatokról beszél az eset kapcsán. A román történész első világháborúról szóló művének kritikai újraértékelése még várat magára, Maria Bucur azonban arra hívja fel a figyelmet az említett munka kapcsán, hogy a németek által elfoglalt Bukarest zsidó közösségének tagjait a szerző hazafiatlan idegenekként ábrázolja benne, akik együttműködtek a megszállókkal. A könyvben az erdélyi szászok, magyarok és bolgárok gyakran ugyancsak negatív sztereotípiák mentén kerülnek bemutatásra. Mindezek ellenére, állítja Bucur, a román szakirodalomban Kiritescu továbbra is a tárgyalt korszak egyik legelismertebb szakértőjének számít.¹⁶⁶ Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a legtöbb szerző az ő értelmezését veszi át a rajtaütést illetően, ezen értelmezés pedig, amint láttuk, tökéletesen illeszkedik a Ceaușescu-korszak általános narratívájába, amely szerint a román nemzetiségűek – még akkor is, ha fegyveres katonákról van szó – csupán ártatlan áldozatok lehetnek, akiknek az ellenség gonoszsága miatt kell meghalniuk. A különféle internetes fórumokon közzétett

gyakran a náci jelentésben használt fasisztával szoktak összekapcsolni, mintegy elmosva az észak-erdélyi magyar közigazgatás és a hitleri Németország közötti különbségeket.

165 Maria Bucur: *Heroes and Victims*. Bloomington and Indianapolis, 2009, Indiana University Press, 183–187.

166 Bucur, i. m. 81.

írásokból, illetve az elektronikus és a nyomtatott sajtóban megjelenő cikkekből egyaránt úgy tűnik, e verzió annak ellenére is tovább él a köztudatban, hogy hitelességét újabban a román történészek egy része is megkérdőjelezi.

BEFEJEZÉS

Az 1916-os romániai hadjárat, amelynek az erdélyi szakasz csupán a kezdetét jelentette, már az adott korban is afféle szenzációnak bizonyult, Michael B. Barrett azonban azt állítja, ezen túlmenően is kiemelkedő jelentőséggel bír az első világháború történetében. Az amerikai történész a központi hatalmak győzelmét részben az általuk tanúsított hatékonyságnak tulajdonítja, amely hatékonyság magyarázatát egyrészt a hadvezetés egységességében, másrészt a magyar vasutak teljesítményében véli megtalálni. A román erők vereségét ugyancsak két alapvető hibára vezeti vissza: úgy véli, a román hadvezetés egyfelől nem tett meg mindent annak érdekében, hogy a Magyarország és Erdély közötti vasúti összeköttetést felszámolja – e tekintetben az Arad–Kolozsvár vonal átvágása bírt volna kiemelkedő fontossággal –, másfelől pedig nem igyekezett gyorsabb haladásra bírni az alárendeltségébe tartozó csapatokat, amelyek között emiatt a német és osztrák–magyar ellentámadás megindulásakor még mindig túl nagy volt a távolság ahhoz, hogy egymás segítségére siethettek volna.

A siker, illetve kudarc másik magyarázataként Barrett arra hivatkozik, hogy a háború első két éve alatt a központi hatalmak hadvezetése jelentős tapasztalatokra tett szert a nagyobb erők mozgatása és a nagyszabású hadműveletek lebonyolítása terén, közben pedig a háborús körülmények velejárójaként a tábornoki kar maga is döntő változásokon esett át: azokat a magasabb rangú tiszteket, akik képtelenek voltak alkalmazkodni a tényleges hadviseléssel járó nehézségekhez, ekkorra már nagyrészt leváltották; helyükre új, alkalmasabb emberek kerültek. E folyamat a román hadseregben csak a hadba lépést követően vette kezdetét, s bár a hadjárat végére ez esetben is a tisztikar gyökeres átalakulásához vezetett, a változások túl későn értek be ahhoz, hogy a hadjárat kimenetelére bármiféle hatást gyakorolhassanak.¹⁶⁷ Barrett legmeglepőbb kijelentése azonban kétségtelenül az, miszerint a román hadjárat módszereit illetően tulajdonképpen a második

167 Barrett, i. m. 303.

világháborúra jellemző harceljárás mód, az ún. villámháború egyfajta előzményének tekinthető. Ha a számszerűsíthető tényeket nézzük, kétségtelenül van némi igazság a felvetésben. Azt követően, hogy a nagyszebeni támadás megindult, a Falkenhayn vezette 9. hadseregnek – amellet, hogy megívított három csatát – 13 nap alatt körülbelül 145 km távolságot sikerült megtennie. Ez átlagban napi 11-12 km-t jelent; összehasonlításképpen 1940 május–júniusában a Belgium és Franciaország elleni támadás megindításától Dunkirkig a német hadsereg átlagban napi 16 km megtételére volt képes, az Északi Hadseregcsoport pedig, amelynek a Szovjetunió elleni támadás során a német határtól Leningrádig terjedő távot kellett leküzdenie, a maga 12 km-ével alig haladta meg Falkenhayn csapatainak napi átlagát. Még szembeszökőbbek a különbségek, ha a 9. hadsereg teljesítményét az első világháború nyugati hadszínterein indított óriási támadások többségének néhány km-s térnyerésével vetjük össze. Végül pedig villámháborúnak tekinthető az erdélyi hadjárat a tekintetben is, hogy a fegyvernemek szoros együttműködésén és az ellenség mögöttes területeinek, az ún. mélységi céloknak a támadásán alapult. E gondolkodásmódot jól példázza az Alpenkorps tevékenysége a nagyszebeni csatában, amely által Falkenhayn egyszerre kívánta elválni a román 1. hadsereg utánpótlási és visszavonulási útvonalát, de ugyanez az elv érvényesült a nagyszebeni csatát követően is, mikor a német tábornok nem a román 2. hadsereg ellen fordult, hanem a Romániát Erdéllyel összekötő egyetlen vasútvonal irányába kezdte meg az előnyomulást, hogy az ellenség erőit saját háterszáguktól elszigetelje.¹⁶⁸

Mindamellet, hogy Barrett a megszokott értelmezéseken túlmutatva, ezeknél jóval tágabb kontextusban elemzi az erdélyi hadjáratot, az általa írt könyv bizonyos szempontból jól példázza mindazokat a visszásságokat is, amelyek e hadjárat historiográfiáját jellemzik. Ezek egy része abból adódik, hogy míg az ún. nagy eseményeket többnyire jól ismerjük a különféle nemzeti történetírások szellemében íródott könyvekből és tanulmányokból, a részleteket illetően gyakran még azoknak a forrásoknak az összefoglalása sem történt meg, amelyek a két háború között kerültek publikálásra. Ugyancsak problémát jelent, hogy az újabb munkák néha olyan esetben is átveszik a korábbiak tévedéseit vagy szándékos ferdítéseit, ha ezeket kimondottan kerülni

168 Barrett, i. m. 307.

igyekeznek. Jól példázza ezt a *Historia* folyóirat köré csoportosuló román történészek esete, akik arra törekedve, hogy meghaladják a két háború közötti, illetve a kommunizmus utolsó időszakában művelt történetírás szellemiségét, gyakran hivatkoznak amerikai szerzők által írott művekre, mit sem sejtve arról, hogy ezek néha ugyancsak kritika nélkül merítenek abból a szakirodalomból, amelyet ők maguk megpróbálnak kikerülni. Bár e dolgozat megkísérli többé-kevésbé összhangba hozni az erdélyi hadjárat mindazon értelmezéseit, amelyek a meglehetősen eltérő hagyományokra épülő történetírói iskolák szellemében születtek, különféle okokból kifolyólag csupán egyes esetek kapcsán képes túllépni a történések puszta bemutatásán. Arra azonban talán elég, hogy rámutasson: ahhoz, hogy a hadjárat története a maga gazdagságában feldolgozható legyen, az eddigieknél jóval szélesebb körű kutatások szükségesek.

BIBLIOGRÁFIA

- Ádám Éva: *Hadak útján. Az Olt partjától a Piaveig*. Budapest, é. n., Magyar Szépirodalmat Pártoló Egyesülete Kiadása. http://mtdaportal.extra.hu/books/kamenyitzky_etel_a_hadak_utjan.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
- Barrett, Michael B.: *Prelude to Blitzkrieg. The 1916 Austro-German Campaign in Romania*. Bloomington and Indianapolis, 2013, Indiana University Press.
- Bucur, Maria: *Heroes and Victims*. Bloomington and Indianapolis, 2009, Indiana University Press.
- Deseő Lajos: Az erdélyi román háború. In Deseő Lajos – Ardói Gyula (szerk.) *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.
- Falkenhayn, Erich v.: *Campania Armatei 9-a împotriva Românilor și Rușilor 1916/17*. București, 1937.
- Fosten, D. S. V. – Marrion, R. J. – Embleton, G. A.: *The German Army 1914–18*. London, 1978, Osprey.
- Gottfried Barna: A Maros-védőállástól a Magyarosig. In *Székelyszék*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 99–159.
- Hajdú Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarországon utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, 2014, Osiris Kiadó.
- Herwig, Holger H.: *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914–1918*. London – New Delhi – New York – Sidney, 2014, Bloomsbury.
- Holmes, Richard: *Acts of War. The Behaviour of Men in Battle*. London, 2004, Cassel Military Paperbacks.
- Kirițescu, Constantin: *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*. București, 1989, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Nagybaczoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat*. Budapest, 1922, M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, I. http://mtdaportal.extra.hu/books/nagy_vilmos_a_romania_elleni_hadjarat_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
A nagyszabeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 244–268.
A brassói csata. In *Hadtörténelmi szemelvények. A Magyar Katonai Közlöny 1925. évi karácsonyi melléklete*, 143–167.
- Nagy József: A cs. és kir. 82. „székely” gyalogezred az 1916. évi Bruszilov-offenzíva idején. In *Székelyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 5–15.
- Pilch, Jenő: *Ausztria és Magyarország hadserege*. Budapest, 1915, Lampel. http://mtdaportal.extra.hu/books/pilch_jeno_ausztria_es_magyarország_hadserege.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
- Pogăciaș, Andrei: 1916 România intră în război. Campania eşuată din Transilvania. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, iunie 2016, 40–47.
- Popovici, Bogdan-Florin: Monumentul eroilor de la Bartolomeu, Brașov. In *Magazin Istoric*, iulie 2008, an XLII (serie nouă), Nr. 7, 26–29.
- Șperlea, Florin: Armata română în preajma Primului Război Mondial. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, iunie 2016, 28–39.
- Stănescu, Manuel: „Turtucaia, trezirea la realitate” In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, iunie 2016, 48–57.
- Stone, David: *The Kaiser’s Army*. London–New Delhi–New York–Sidney, 2015, Bloomsbury.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: *Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük 1916–17*. Budapest, é. n., Makkai Zoltán könyvkiadó vállalata, I. http://mtdaportal.extra.hu/books/szadeczky_kardos_lajos_az_olahok_erdelybe_torese_es_kiveretesuk_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
A brassai csata 1918. október 8-án. In *Magyar Figyelő*, VIII. évf. 7. sz. 1918. július 1., 56–65.
- Szijj Jolán (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, 2000, Petit Real Könyvkiadó.
- Tanító Béla: Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból. In *Magyar Katonai Szemle*, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 215–221.
- Torrey, Glenn E.: *The Romanian Battlefield in World War I*. Lawrence, 2011, University Press of Kansas.
- Tuck, Christopher: *Understanding Land Warfare*. London and New York, 2014, Routledge.
- Veres Emese Gyöngyvér: *Mikor Oláhország háborút izene*. Budapest, 2008, Barca Kiadó.
- Vlad, Ioan: *Românismul brașovenilor: documente, 1916–1919*. 1998, Ed. Transilvania Express.
- Wachner, Heinrich: *Istoria Țării Bârsei*. Brașov, 1995, Editura Aldus.